

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK DİLİ BİLİM DALI**

**DİVANU LÜGATİ'T-TÜRK'TE GEÇEN DEYİMLER VE
BU DEYİMLERİN GÜNÜMÜZDEKİ KARŞILIKLARI**

**Hazırlayan
MUHAMMET SAİT GENÇ**

**Danışman
Prof. Dr. ÜMİT TOKATLI**

Yüksek Lisans Tezi

**Şubat 2014
KAYSERİ**

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK DİLİ BİLİM DALI**

**DİVANU LÜGATİ'T-TÜRK'TE GEÇEN DEYİMLER VE
BU DEYİMLERİN GÜNÜMÜZDEKİ KARŞILIKLARI**

**Hazırlayan
MUHAMMET SAİT GENÇ**

**Danışman
Prof. Dr. ÜMİT TOKATLI**

Yüksek Lisans Tezi

**Şubat 2014
KAYSERİ**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK SAYFASI

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Adı-Soyadı

İmza :

YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI

..... adlı Yüksek Lisans, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez
Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi'ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Danışman

..... ABD Başkanı

Pof. Dr. Ümit TOKATLI danışmanlığında Muhammet Sait GENÇ tarafından hazırlanan “Kaşgarlı Mahmud’un Divanu Lûgati’t-Türk Adlı Eserinde Geçen Deyimler ve Bu Deyimlerin Günümüz Türkçesindeki Karşılıkları” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Dili Anabilim Dalında **yüksek lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

19 /03 / 2014

JÜRİ:

Danışman: Prof. Dr. Ümit TOKATLI.
Üye: Doç. Dr. Bayram DURBİLMEZ
Üye: Yrd. Doç. Dr. Turgut KOÇOĞLU

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 09.05.2014 tarih ve 11 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

09 / 05 / 2014

Prof. Dr. Lütfullah ÇEBECİ
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Milletler, tarih sahnesinden bugüne kültürel birikimlerini aktarmışlardır. Bu birikimin oluşması için zaman içinde uzun bir yolculuk gerekir. Tarihin karanlık sayfalarından bugüne değin meydana gelen sıra dışı olaylar, o milletin hafızasında ve hissiyatında korunarak aktarılmıştır. İşte bu aktarım işini sistemli hale getirerek yapan kültürel abidelerimizden birisi de Divan-u Lügati't-Türk'tür. Atalarımızın on asır öncesindeki hayatı anlama, algılama ve okumasını bizlere sunan; kültürel mozağimizi eserine nakşeden, Türk dil tarihinin ne denli sağlam temellere oturduğunu dile getiren Kaşgarlı Mahmud' ölümünün yılında saygı ve rahmetle anıyoruz.

Divan-u Lügati't-Türk, XI. Yüzyılın Türk coğrafyasında Orta Asya'nın steplerinde atalarımızın yaşam şeklini, duygu ve düşüncelerini hayata nasıl yansıttıklarını, güngörmüş aksakal insanların –sonradan adına atasözü diyeceğimiz- o anlam yüklü sözlerini; düğün dernek gibi törenin eğlence halinden tutun da yuğ gibi yas hallerinin nasıl dışa vurulduğunu içinde barındırır. Kaşgarlı Mahmud, Türklerin o devirde hangi bölgelerde yaşadıklarına dair haritasından bilmecelelere, manilerden deyimlere, tapmacalardan destansı şiirlere kadar birçok kültürel mirasını 'Türkçenin ilk sözlüğü, antolojisi, ansiklopedisi ve dil bilgisi kitabı' olarak kendisinden sonraki nesline armağan eden bilgedir. Bu çalışmamızda Divan-u Lügati't-Türk'te geçen deyimleri tespit etmeye çalıştık. Deyimlerin tespiti sırasında göze çarpan en önemli sonuç, o kadim yıllarda kullanılan çoğu deyimün günümüzde hala kullanılıyor olmasıdır. Ancak bazı deyimlerin değişerek günümüze gelmiş olmasını veya bazı deyimlerin ömrünü tamamlayarak günümüze ulaşamamasını dilin canlı bir varlık olduğuna bağlayabiliriz.

Divan-u Lügati't-Türk'te geçen deyimler savaşta, barışta, düğünde ölümde ya da sosyal hayatta kullanılırken duyguların tercümanı olduğunu görebiliriz. Örneğin öfkelenmiş bir komutanın düşmanı eline geçirmesi anında psikolojik durumunu anlatırken 'öldürmek' anlamında **Baş togra**(mak) deyimini kullanmış ve şu dörtlükle sanki o anın zevkini çıkarmıştır:

Öpkem kelip ogradım

Arslanlayu kökredim

Alplar basın togradım

Emdi meni kim tutar

(Öfkem geldi uğradım, arslan gibi kükredim, yiğitlerin başını doğradım, şimdi beni kim tutar) (DLT I. s.125)

Göze çarpan en önemli deyim konusu ise ‘Gönül’ ile oluşturulan deyimlerdir. Örneğin **Köngül açıl-:** Gönül açılmak, ferahlamak. (DLT I. S. 194), **Könglin açıt-:** Gönlinü acıtmak (DLT I. S. 207), **Köngül emit-:** Gönül meyletmek. (DLT I. S. 214), **Köngül kayna-:** Gönül kaynamak; bir şahsın başka bir şahsa karşı duyduğu sempati. (DLT I. S. 225), **Köngülge sığ-:** Gönle sığmak, gönle tesir etmek. (DLT II. S. 15), **Köngül yan-:** Gönül yanması. İnsanı aşırı derecede etkilemek, sarsmak, kendinden geçmesine yol açmak. (DLT I. S. 245), **Könglün ak-:** Gönlin akması, aşık olmak. (DLT I. S. 69), **Köngül isigliği:** Gönül sıcaklığı (DLT I. S. 152), **Köngül sawul- :** Gönül akmak, sevmek, aşık olmak. (DLT II. S. 125) gibi. Gönül ile ilgili daha birçok deymi kullanan atalarımızın, hayatın her alanına kalpleri ile yaklaştığını söylersek yanlış olmaz diye düşünüyoruz.

Aynı şekilde sıkça kullanılan bir başka deyim başlığı ise ‘Söz’ ile oluşturulan deyimlerdir. Örneğin **Söz yaz- :** Sözde yanılmak (DLT I. S. 92), **Söz edhger-:** Söz saymak; kulak asmak, bir kimsenin söylediği sözü önemsemek. (DLT I. S. 227), **Söz kel-:** Söz gelmek, kalbini kıracak sözlere muhatap olmak. (DLT I. S. 319), **Söz tut- :** Söz tutmak, sözünü dinletmek. (DLT II. S. 118), **Söz kıy- :** Sözden dönmek. (DLT III. S. 246), **Söz yasta- :** Söz dokundurmak, tariz etmek. (DLT III. S. 302) gibi.

‘Gönül’ ve ‘Söz’ ile ilgili deyimlerin fazlaca kullanılır olması, kadim Türk toplumundan günümüz Türk toplumuna gelen genetik duygu temasının göstergesidir. Zira Türkler, hissiyatını içinde tutamayan, eylemlerine söylemleri olmadan başlayıp bitirmeyen bir ırktır. Türk dilinin inceliklerini iyi kullanan atalarımız, eylemlerini gönül sözüyle yapınca ortaya ‘Gönül’ ve ‘Söz’ başlıklı deyimler çıkmış olabiliriz diye düşünüyoruz.

Prof. Dr. Hatice Şahin¹ 2009 yılında KAŞGARLI’DAN GÜNÜMÜZE ORGAN İSİMLERİYLE KURULMUŞ DEYİMLER² adlı çalışma yapmıştır. Biz de bu çalışmadan yararlandık. Ancak bu çalışmayı biraz daha genişleterek Divan-u Lügati’t-Türk’te geçen bütün deyimleri ele aldık. Çalışmalarımıza öncelikle altyapı oluşturmak amacıyla ‘Türkçede Deyimler’ konusunu inceledik. Bu konuda Ömer Asım

¹ Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

² Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009

AKSOY'un³ **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**. C.II. kitabındaki deyimler bölümünden faydalandık. Çalışmamızın sonunda iki yüz on dokuz deyim tespit ettik.

Temennimiz, Divan-u Lügati't-Türk'ün zengin kültür katmanlarından bir katmanı olan deyimleri, yaklaşık bin yıllık yolculuk sonrasında ilim âlemine aktarmaya vesile olmaktır. Divanda geçen deyimlerin örnekler içinde verilmesi ve bu örneklerin günümüz insanına ışık tutabileceği de ayrıca önemli bir konudur. Aramızdan ayrılışının 909. yılında Kaşgarlı Mahmud'u bir kez daha rahmetle anıyoruz. Ruhu şad, ili uçmag olsun.

Bu önemli çalışmada Türk dilinin eşsiz inceliklerini keşfetmemi sağlayan, her anlamda yardımını esirgemeyen, değerli vakitlerini ayıran çok değerli danışman hocam Sayın Ümit TOKATLI Bey'e katkılarından dolayı sonsuz şükranlarımızı sunarım.

Muhammet Sait GENÇ

KAYSERİ-2014

³ Aksoy, Ömer Asım. 1991. **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**. C.II., İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

[GENÇ, MUHAMMET SAİT]. [*Kaşgarlı Mahmud'un Divânü Lügati't-Türk adlı eserinde geçen deyimler ve bu deyimlerin günümüz Türkçesindeki karşılıkları.*],

Muhammet Sait GENÇ

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Şubat 2014

Danışman: Prof.Dr. Ümit TOKATLI

ÖZET

Dil, milletleri tarih sahnesinde ayakta tutan, onların örf, adet gibi kültürel öğelerini sonraki nesillere taşıyan, bu taşıma ile birlikte devamını sağlayan, milli şuurun oluşmasında temel yapı taşı olan canlı bir varlıktır. Dil, bir milletin en önemli varlığıdır. Bireyleri birbirine yaklaştıran dilin birçok işlevi vardır. Belki de bunlardan en önemlisi de geçmiş-şu an-gelecek zaman ekseninde kültürel mirasın taşıyıcılığı konumunda olmasıdır. Halkın ruhunda gelişim görevini durmadan sürdüren, sürdürürken değişebilen dilin hayat bulduğu en önemli alan hiç şüphesiz Halk edebiyatıdır. Halk edebiyatını oluşturan birçok dil birimlerinden biri de deyimlerdir.

Halkın kullandığı dilde önemli bir yeri olan deyimleri, Türk dilinin özelliklerini açıklamakta büyük hizmetleri olan Kaşgarlı Mahmud'un Dîvânü Lügati't-Türk adlı eserinde bulunan deyimler üzerinde çalıştık. Bu tarihi eserimiz hiç şüphe yok ki ulaşabildiğimiz en eski ve en önemli kaynak kaynaklardan biridir Türk dilinin şaheseri sayılabilecek Dîvânü Lügati't-Türk'ten günümüze kadar olan tarihi süreçte deyimlerin kullanım şekillerini inceledik. XI. Asırdan günümüze değin deyimlerin bazılarının değişerek günümüze ulaştığını, bazılarının ulaşmadığını tespit ettik. Ancak Dîvânü Lügati't-Türk'te geçen deyimlerin büyük bir çoğunluğunun günümüzde hala canlılığını koruduğunu gördük.

Anahtar Sözcükler Deyimler, kültür, dil, Dîvânü Lügati't-Türk

**[GENÇ, MUHAMMED SAİT]. [IDIOMS WRITTEN IN DIVANI LÜGATİ’T
TÜRK- BY MAHMUD AL-KASHGARİ- AND THEIR TURKISH VERSIONS
AT THE PRESENT TIME.], [MASTER THESIS], KAYSERİ, [2014].**

Muhammet Sait GENÇ

Erciyes University, Institute of Social Sciences

Master’s Thesis, Şubat 2014

Thesis Director: Prof.Dr. Ümit TOKATLI

ABSTRACT

Language is a living being which keeps nations alive in the stage of history, which pass down their customs and menstruations and other cultural elements to next generations, with which it provides its continuance and which is the basic unit with the occurance of national conscience. Language is the most important wealth of a nation. Language which makes the nations closer to eachother has many functions. Maybe the most important of all is that language is in the position of carrier of cultural heritage in the time axis of past-present-future. The most important field where language invigorates is undoubtedly folk literature which continually maintain its developmental mission in public spirit and which while maintaining changes . Halk edebiyatını oluşturan birçok dil birimlerinden biri de deyimlerdir. One of the many language elements that form folk literature is idioms.

We have studied idioms used in divanı lüğatit türk written by Mahmud al-Kashgari who has great contributions to explain the properties of Turkish language. This historical work is unduobtedly one of the oldest sources that we can reach. We have analysed the ways of idioms usage in the historical process from the time of Divanı Lüğatit Türk,counted as the masterpiece of Turkish language , to present day. From the 11th century to present day ,we have identified that while some of the idioms have reached to present day with changes, some have not been able to survive . However; we see that most of the idioms written in Lüğatit Türk, still preserve its liveliness.

Key Words Idioms, culture, language, Dîvânü Lugati’t-Türk

İÇİNDEKİLER

DİVANU LÜGATİ'T-TÜRK'TE GEÇEN DEYİMLER VE BU DEYİMLERİN GÜNÜMÜZDEKİ KARŞILIKLARI.....	1
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK SAYFASI.....	i
YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI.....	ii
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
1.1.KARAHANLICA	3
1.2.KAŞGARLI MAHMUD	5
1.3. DİVÂNU LÜGATİ'T- TÜRK.....	8
İKİNCİ BÖLÜM	13
DİVANU LÜGATİ'T-TÜRK'TE GEÇEN DEYİMLER VE BU DEYİMLERİN GÜNÜMÜZDEKİ KARŞILIKLARI.....	13
SONUÇ	63
KAYNAKÇA	66
ÖZGEÇMİŞ.....	69

GİRİŞ

Deyimler sözcük dağarcığımızdaki hazır gereçlerdir. Genellikle gerçek anlamı dışında kullanılan, anlatım gücünü arttıran, en az iki kelimedenden oluşan, bir kavramı, bir durumu belirten, cümle içinde çekimlere girebilen kalıplaşmış söz grupları olan deyimler, hitabet sanatının vazgeçilmez unsurudur. Deyimleri yerinde ve zamanında kullanan usta konuşmacı, kendini iyi dinletme, duygu ve düşüncelerini en kısa ve çarpıcı yoldan aktarma olanağı bulur. Ayrıca deyimlerin, atasözlerinin veya bu türden başka kalıp anlatımların kullanımı, dil için bir iletişim biçimidir. Bir dil kullanıcısı anlatım esnasında kavram arayışı içinde bulunduğunda ve iletmek istediğini doğrudan iletmediğinde / iletemediğinde de bu tür kalıplaşmış söz öbeklerinden yararlanır. Bu kalıplaşmış söz öbeklerinin en kullanılabilişi hiç şüphesiz deyimlerdir. Çünkü deyimler, dilin zihinsel işleminden geçerek kalıplaşmış, az kelime ile çok şey ifade etmenin yegâne dil aracıdır.

Orhun abidelerinden itibaren varlığını gösteren deyimler (sav, mesel, darb-ı mesel...) milli kültürümüzün önemli bir parçası olduğu gibi hem edebiyat hem de dil açısından tartışılmaz bir önem arz etmektedir. Eski zamanlarda eser veren kalemler, çağının dışına taşabilen yetkinliklerini, dillerini ustaca kullanmalarına borçludur. Bu ustalığa ulaşmak için kullandığı dilin inceliklerini bilmenin bir yolu da deyimleri ustaca kullanmaktır.

Halkın günlük hayatta sıkça kullandığı deyimlerin işlevselliği de deyimlerin ne denli önemli bir dil aracı olduğunun kanıtıdır.

Tarihimizin karanlık çağlarından bugüne değin Değişen, değiştikçe gelişen Türk dilimizin deyimler bakımından zenginliği yadsınamaz. Yazılı olarak bilinen ilk deyim çalışmasını Kaşgarlı Mahmud'un XI. yüzyılda yazmış olduğu Divanü Lügati't-Türk adlı eserinde görmekteyiz.

Kaşgarlı Mahmud, XI. yüzyılda yazmış olduğu Divanü Lügati't-Türk adlı eseriyle Türk kültür ve medeniyet tarihine ışık tutmuştur. Eser, yazılmış olduğu dönemin Türk dili anlayışını ve birçok sosyo-kültürel özelliklerini bize aktarmaktadır. Esere ilk bakışta Araplara Türkçe öğretmek amacıyla yazılmış gibi görünse de, kelimelerin açıklanmasında verilen bilgiler ve bunları desteklemek için sunulan örnekler, kitabın sadece bir sözlük gibi düşünülmesinden çok onu günümüz için kıymetli bir folklor hazinesi ve ansiklopedik bir sözlük haline getirmiştir.

Divanü Lügati't-Türk'ün, Türkçenin söz varlığı açısından önemi tartışılmaz.. Amacımız, 1072-1074 yıllarında Kaşgarlı Mahmud tarafından yazılan bu muhteşem eserde geçen deyimleri tarayarak hem Türkçenin on asır öncesinde kullanılan deyimleri gün yüzüne çıkarmak, hem de o dönemden bugüne değin yaşayan ve yaşamayan deyimleri tespit etmek olacaktır. Deyimler bir dilin mecazi açıdan kullanılabilecek hazır öbekler olduğu düşünülürse, XI. yüzyılda kullanılan Türkçenin gerçek anlamı dışında kullanılarak dilin akıl ölçeğinde kıvraklığı, o çağlarda insanların kullandıkları dilde zihinsel işlemlerini nasıl kullandıkları da gün yüzüne çıkmış olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1.KARAHANLICA

Türk-İslam uygarlığının temeli olan Karahanlı dönemi, XI.-XII. yüzyılları kapsayan bir dönemdir. Bu dönem eski Türkçenin devamı ve yeni oluşan Türk-İslam sentezinin başlangıcı sayılabilir. Türklerin tarih sahnesinde resmen İslam dinini kabul etmişlerdi. Bunun sonucunda sosyal, siyasal, kültürel, dil vb. açlarından hızlı bir değişim içine girdi. Dildeki bu hızlı değişimin ivmesi hiç şüphe yok ki Arap ve Fars dillerinden Türk diline olan sözcük ve söz öbekleri akımıydı. Bu akım git gide yeni bir dil oluşturacak ve yeni bir kültürü beraberinde getirecekti. Nitekim iki yüz yıl gibi bir zaman zarfında Türk dili büyük çapta bir değişimle eserler verdi.

Karahanlıca hakkında bilgi edinmek için Karahanlı devletini tanımak gerekir düşüncesindeyiz. Karahanlı devleti, coğrafi olarak Doğu Türkistan'la Maverâünnehir sahasını aşmış sınırları da kapsayan, Türk'lerle birlikte birçok ırkı içinde barındıran bir devlettir. O dönemin göç yolları üzerinde bulunan Karahanlı devleti cazip bir yerleşim yeri haline gelmişti. Bunun sonucunda Karluklar, Uygurlar, Argular, Yağmalar, Türğişler, Oğuzlar ve şu an adlarını bilmediğimiz birçok etnik gruplardan Karahanlı devletini oluşturmuşlardı. Bu boylardan Oğuzlar, Karluklar ve Uygurlar Karahanlı devletinin omurgasını oluşturmuştur.

Karahanlılar, İslâmı kabul eden ilk Türk devleti olması sebebiyle Kur'an-ı Kerimden, dolayısıyla Arapçadan ve kendisine coğrafi olarak en yakın İslâm devleti olan İran'dan sözcük alışverişi yapıldı. Türk diline birçok Arapça ve Farsça sözcükler girdi. Şiirlerde kullanılan ölçüler hecenin yerini aruza bıraktı. Bu olay, sonraki yüzyıllarda meydana gelecek olan karışık bir dilin habercisi gibiydi. Ancak bazı dilbilimciler, Arapça ve Farsçadan Türkçeye sözcük akımının bu dönemde abartılacak kadar yoğun olmadığını kanısladılar.

Arapça ve Farsçadan alınan ve dile yerleşerek Türkçelerini unutturan yabancı sözcüklerin bir bölümü Karahanlı Türkçesinde yoktur; bunların Türkçelerinin yasadığı görülmektedir. Karahanlı Türkçesinde sözvarlığının zenginliğine tanık olan özelliklerden biri, aynı kökten türemiş ve değişik dilbilgisi görevlerdeki çeşitli öğelerin kullanılmakta olmasıdır. (Aksan 2000: 108)

Karahanlı Türkçesi kuşkusuz Türk dil tarihinin en önemli eserlerinin Türk dünyasına armağan edilmesi yönüyle eşsiz bir yerdedir. Kaşgarlı Mahmud'un Dîvânü Lugati't-Türk'ü, Yusuf Has Hacib'in Kutadğu Bilig'i, Edib Ahmet Yükneki'nin Atabetü'l-Hakâ'ik'i, Satırlı Kur'ân-ı Kerim Tercümesi ve hukuk belgeleri atalarımızın Türk dünyasına sundukları birer kandillerdir. Asya'nın kandilleri, yazıldıkları dönemin yaşam biçimlerin, kullandıkları dillerinin, duygu ve düşüncelerinin aynaları olmuşlardır.

840 yılı Türk tarihi bakımından mühimdir. Türk Kağanlığı'nın merkezi Orhun bölgesi iken, bu tarihte devletin merkezi Doğu Türkistan'a kayar. Karahanlı hanedanı da Doğu Türkistan'ın batısında, Balasagun, Taraz, Kâşgar şehirlerinde Büyük Türk Kağanlığı'nı devam ettirdiler. Karahanlılar da yeni bir dine yönelirler. (Ercilasun 1985: 114)

Karahanlı Türkçesi kimi dilbilimcilerine göre Orta Türkçenin, kimilerine göre Eski Türkçenin devamı olarak kabul ediliyordu. Prof. Dr. Necmeddin HACIEMİNOĞLU'nun “Yaklaşık iki yüz yıllık bir zaman dilimine hâkim olan Karahanlı Türkçesi, Köktürk ve Uygur Türkçesi'nin tabii bir devamıdır. Nitekim 13. yüzyıldan itibaren gelişen yeni yazı dilleri, Karahanlı Türkçesi'nin evlatları durumundadır.” (Hacıeminoğlu 2003: 1) sözü Karahanlıcanın Türk tarihi içindeki yerini vurgulamakta önemlidir.

Karahanlıca kaynaklarda çeşitli adlarla anılmıştır: «Karahanlı-Harezmi Türkçesi», «Karluk-Uygur Türkçesi» v.d. Kâşgarlı Mahmud'un «Hakaniye Türkçesi» adını verdiği bu edebi Türkçe, çağının Arap ve Fars âlimlerince sadeliği ve özlülüğü ile tarihe iz bırakan altın bir sayfanın adıdır. Sonuç olarak diyebiliriz ki: Karahanlıca, Türk dil tarihinin eşsiz yapıtlarının kaleme alındığı, Türk dilinin sınırlar dışına çıkarak adını duyurduğu bir dönemdir.

1.2.KAŞGARLI MAHMUD

Türk dilinin ilk sözlüğünü ve Türk kültürünün ilk ansiklopedisini hazırlayan Kaşgarlı Mahmud, Pamir Dağının eteklerinde, bugün Çin Halk Cumhuriyeti'ne bağlı Sincan Uygur Özerk Bölgesi sınırları içinde bulunan Kaşgar şehrinin kırk beş kilometre uzağındaki Opal köyünde 1008 yılında doğdu. Karahanlı Devletinin hanedan sülalesine mensuptur. Batı Karahanlı Hakanlarından Buğrahan Muhammet Yağan Tekin'in torunu ve Şehzade Hüseyin Emir Tekin'in oğludur. Eğitimini Karahanlıların başkenti Kaşgar'da tamamlayan Kaşgarlı Mahmud, zeki, mukayese ve hafıza gücü yüksek biriydi. Kaşgar, onun döneminde birçok kültürü içinde barındıran siyaset, ticaret ve kültür şehriydi. Aynı zamanda İpek yolu'nun önemli noktalarından biri olan Kaşgar, döneminin parlayan yıldızlarındandı.

“Kaşgarlı Mahmud'un Karahanlı Hanedanı'na mensup bir şehzade olması kuvvetle muhtemeldir. Babası Hüseyin Çağrı Tigin 1056 – 1057 yıllarından önce Barsgan emiri idi. Eserinin Barsgan maddesinde Kaşgarlı, “Bu şehir, Mahmud'un babasının şehridir.” kaydını düşmüştür (DLT III 1941: 417- 418). “Babasının babası Muhammed Buğra Han 1056 – 1057 yıllarında Kaşgar'da Doğu Karahanlı hükümdarı idi ve 1057'de yerini Hüseyin Çağrı'ya bırakmıştı.” (Ercilasun 2004 :319-320)

Kaşgarlı Mahmud, hayatının uzun bir süresini seyyah olarak sürdürmüştür. Bunun nedeni, ailesinde bulunan tahtı ele geçirmeye çalışan yakınlarının entrikalarıdır. Dedesi Buğrahan Muhammet Yağan Tekin Batı Karahanlıların Hakanı iken 1005 yılında Doğu Karahanlılardan Hanı Arslan Han'la savaşmış ve Arslan Hanı ele geçirmiştir. Kaşgarlının dedesi Yağan Tekin, 18 aylık kısa Hakanlık döneminden sonra tahtı kendi isteği ile Kaşgarlı Mahmut'un babası Hüseyin Emir Tekin'e devreder. Bu devir teslim için büyük ziyafetler verilir. Bu ziyafet sırasında Yağan Tekin'in eşlerinden Hanısı, tahta kendi oğlu İbrahim'i geçirebilmek için diğer şehzadeleri zehirleyerek öldürür. Kaşgarlının Babası Hüseyin Emir Tekin de zehirlenenler arasındadır. Bu saray darbesinden sonra İbrahim 1057 yılında Batı Karahanlıların Hakanı olmuştur. Kaşgarlı Mahmut ise bu tuzaktan kendisini kurtararak Batı Karahanlı Devletinin topraklarından kaçmıştır. O anda tarih 1057'yi göstermektedir. Yani tam kırk dokuz yaşındadır. Ancak İbrahim Hanın adamları her yerde onu aradıklarından o kendisini gezgin veya bilgin gibi sıfatlarla takdim ederek sık sık yer değiştirmek zorunda kalmıştır.

Kaşgar'da başlayan zorunlu yolculuk, zorlu bir seyyahlık rolünü vermişti. Bu seyyahlıkta kaçışta Türklerin yaşadığı yerleri oba oba gezdi, onların lehçelerini, örf ve âdetlerini, folklorik öğelerini öğrendi. Onun için her bir uğrak yeri, yolculuğunun sonunda oluşturacağı Türk Kamusu (Dîvânü Lugati't-Türk) için altın değerinde bir maddeydi.

Türk diline hizmeti inanç noktasına dayandıran Kaşgarlı, divanında yer alan şu sözleri kendisinin Türk diline niçin önem verdiğini anlatır niteliktedir: ⁴“İmdi, bundan sonra Muhammed oğlu Hüseyin , Hüseyin oğlu Mahmud der ki; “Tanrının devlet güneşini Türk borçlarında doğdurmuş olduğunu ve onların ve milkleri üzerinde göklerin bütün teğrelerini döndürmüş bulunduğunu gördüm (o çağın”güneşbatmaz imparatorluğu” demektir).Tanrı onlara Türk adını verdi ve onları yeryüzünde ilbay kıldı. Zamanımızın Hakanlarını onlardan çıkardı; dünya milletlerini idare yularını onların Türkler’in ellerine verdi; onları herkese üstün eyledi; kendilerini hak üzere kuvvetlendirdi. Onlarla birlikte çalışanı, onlardan yana olanı aziz kıldı ve Türkler yüzünden onları her dileklerine erişirdi; bu kimseleri, kötülerin- ayak takımının- şerrinden korudu. Okları dokunmaktan koruna bilmek için, akılı olana düşen şey, bu adamların tuttuğu yolu tutmak oldu. Derdini dinletebilmek ve Türklerin gönlünü almak için onların dilleriyle konuşmaktan başka yol yoktur. Bir kimse kendi takımından ayrılıp ta onlara sığınacak olursa o takımın korkusundan kurtulur; bu adamla birlikte başkaları da sığınabilir.” “Andiçerek söylüyorum, ben, Buhara’nın- sözüne güvenilir- imamlarının birinden- ve başkaca Nişaburlu bir imamdan işittim- ikiside senetleriyle bildiriyorlardı ki Yalavacımız (Hz. Muhammed) kıyamet belgelerini ahir zaman karşılıklarını ve oğuz Türkleri’nin ortaya çıkacaklarını söylediği sırada “ Türk Dilini öğreniniz; çünkü onlar için uzun sürecek egemenlik vardır” buyurmuştur.”

İşte Kaşgarlının yukarıdaki sözlerinden de anlaşılacağı üzere Türk diline hizmeti imânî bir görevdir. Bu görev için çağının olumsuz şartlarına aldırmayışını, bilgi kazanımında alt yapısını oluşturmasını da divanında şu sözlerle anlatır: ⁵“Ben onların en uz dillisi, en açık anlatanı, akılca en incesi, soyca en köklüsü, en iyi kargı kullananı olduğum halde onların şarlarını, çöllerini baştan başa dolaştım. Türk, Türkmen, Oguz, Çiğil, Yağma, Kırgız boylarının dillerini, kafiyelerini belliyerek faydalandım; öyle ki, bende onlardan

⁴ Atalay, Besim (2006). Divanü Lügati't - Türk. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. [ISBN 975-16-0405-2](#), Cilt I, s.3-4

⁵ Atalay, Besim (2006). Divanü Lügati't - Türk. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. [ISBN 975-16-0405-2](#), Cilt I s.4

her boyun dili, en iyi yolda yerleşmiştir. Ben onları en iyi surette sıralamış, en iyi bir düzenle düzenlemişimdir. Bana sonsuz bir ün, bitmez, tükenmez, bir azık olsun diye şu kitabımı – Tanrı’ya sığınarak - Dîvânü Lugati’t-Türki "Türk Dilleri Kamusu" adını vererek yazdım. ”

Kaşgarlı Mahmud, İslamiyet’in kabulünden sonraki Türk milliyetçiliğinin ilk ve en önemli temsilcisidir. Türk diline olan hizmetleri herhangi bir ölçü birimiyle ölçülemez. O, ilk Türk gramercisi, Türk ağız ve şive araştırmalarının ilk uzmanı, yani ilk diyalektoloğudur. Türk diline sevdasını bitmek tükenmek bilmeyen bir azimle yüreğinde taşımıştır. Bunun en önemli örneği **Dîvânü Lugati’t-Türk** eseridir. Yazılış amacı her ne kadar Araplara Türkçeyi öğretmek de olsa Divanü Lügati’t Türk, sıradan bir kitap, sıradan bir sözlük değildir. O Türkçenin sesbilgisi ve yapı bilgisi özelliklerini de gösteren, zamanın ilk Türk haritasından yöresel yaşam bilgilerine, manilerden koşuklara ve sagulara, savlardan deyimlere kadar geniş hacimli bir ansiklopedidir. Madde başları, günümüz anlayışına göre, bir sözlük için uzun sayılabilecek bilgiler ifade etmektedir. Bu sebeple, Divanü Lügati’t Türk’ün aynı zamanda bir ansiklopedi olduğunu biçimsel olarak da dile getirebiliriz.

Türk boyları, ülkeleri, Türklerin âdet ve an’aneleri, çeşitli destan ve efsâneleri hakkında verdiği bilgilerle Kaşgarlı Mahmud çok yönlü bir Türkolog olarak karşımıza çıkar. Kelimeler için verdiği örnek cümlelerle hem Türklerin o zamanki yaşayış tarzlarına ışık tutar, hem de Türk cümle yapısı üzerinde çalışmaya imkan hazırlar. Hemen hemen bütün kelimeleri örneklendirmekle Kaşgarlı âdeti modern bir sözlükçü gibi çalışmıştır. (Ercilasun 1985: 119)

Maalesef şu an elimizde olmayan Türk dilinin ilk gramer kitabı **Kitabu Cevahirü’n-Nahv fi Lugati’t-Türk** eseri de Kaşgarlının Türk diline olan sevdasının göstergesidir.

Kaşgarlı Mahmud, 1105 yılında aramızdan ayrıldı. Kendisine ait olduğu söylenen türbe: Kaşgar şehrine güney-batı yönünde 45 km kadar uzakta, Kaşgar’ın Köneşehir nahiyesine bağlı, Pamir dağlarının eteğindeki bir köy olan Opal< Oyfal – Uyfal köyünün kuzey-batısındaki Azak mahallesindedir.

Doğumunun 1006., aramızdan ayrılışının 909. Yılında kendisini rahmetle anıyoruz. Ruhü şad olsun.

1.3. DÎVÂNU LÛGATÎ'T- TÜRK

Türk dilinin bilimsel açıdan ilk ustası, Türklük bilimini çağının dışına taşımış bir âlim olan Kaşgarlı Mahmud'un elimizde olan en önem eseri Divanü Lûgat-it-Türk'tür. Bu eser Türklüğün Dîvânı'dır. Çağının zorluklarına aldırmadan, uzakları arşınlayıp, Türklerin yaşadıkları diyarları karış karış gezip onlara ait bilgileri bilimsel bir yansımayla nakşetmesinin adıdır Divanü Lûgat-it-Türk. Divan, Türkçenin ilk sözlüğü, ilk dilbilgisi kitabı, etnoğrafik bir hazine, yani geniş çaplı bir ansiklopedidir.

Divanü Lûgat-it-Türk, Türk Lehçeleri Sözlüğü, Türk Diyalektleri Sözlüğü, Türk Dilleri Kâmusu olarak çeşitli adlarla anılmıştır. Ancak Dîvânı sadece bir sözlük olarak adlandırmak, bu büyük esere haksızlık etmiş olur. Çünkü Dîvân, bir sözlüğün hacminden çok daha fazlasını içinde barındıran bir eserdir. Arap dilinin kurallarına göre düzenlenmiş olması, Türkçe sözcüklerin Arap alfabe sistemine göre sıralanıp tercüme edilmesi Dîvânın bir sözlük çalışması olduğunu gösteriyor. Yaygın olan kanıya göre, Araplara Türkçe öğretmek için yazılmış bir eserdir. Kaşgarlı Mahmud bu büyük eserini gerçekte Araplara Türkçe öğretmek için mi, yoksa Türkçenin zenginliğini Araplara göstermek için mi ya da başka bir sebeple mi kaleme aldığı tam olarak bilinmemektedir. Prof. Dr. Zeynep Korkmaz'ın da dediği gibi Dîvân, Türkçenin ve Türk kültürünün o çağın İslam topluluğu içindeki yerini belirtmiştir.⁶

Eserini 1072 yılında Bağdat'ta yazmaya başlayan Kaşgarlı Mahmud, 12 Şubat 1074 tarihinde tamamladı. Eserin tamamlanmasından sonraki iki yıl içerisinde dört defa baştan sona gözden geçirerek 1076'da son şeklini verdi. 1077 Ocağında bitirilmiştir. Eserini Abbasi Halifesi Muktedî-Biemrillah'ın oğlu Ebû'l-Kasım Abdullah'a sunmuştur. Kitabın tek yazması olan nüsha bugün İstanbul'da Millet Kütüphanesi'nde muhafaza edilmektedir.⁷

Kaşgarlı Mahmud, Divanü Lûgat-it-Türk'ü neden ve nasıl yazdığını Dîvânının başında belirtiyor. Ona göre Türk diline hizmet etmenin kutsal bir vazifedir. Şu sözleri bunun dayanağıdır:⁸ “İmdi, bundan sonra Muhammed oğlu Hüseyin , Hüseyin oğlu Mahmud der ki; “Tanrının devlet güneşini Türk borçlarında doğdurmuş olduğunu ve onların ve milkleri üzerinde göklerin bütün teğrelerini döndürmüş bulunduğunu gördüm (o çağın

⁶ Korkmaz, Zeynep, Türk Dili Üzerine Araştırmalar, TDK Yay. C.1, s.629, Ankara 1995

⁷ Ercilasun, Ahmet Bican , Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi, Akçağ Yay. s. 314-316 , Ankara 2010

⁸ Atalay, Besim Divanü Lügati't - Türk. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. Cilt I, s.3-4(2006).

güneş batmaz imparatorluğu”demektir).Tanrı onlara Türk adını verdi ve onları yeryüzünde ilbay kıldı. Zamanımızın Hakanlarını onlardan çıkardı; dünya milletlerini idare yularını onların Türkler’in ellerine verdi; onları herkese üstün eyledi; kendilerini hak üzere kuvvetlendirdi. Onlarla birlikte çalışanı, onlardan yana olanı aziz kıldı ve Türkler yüzünden onları her dileklerine erişirdi; bu kimseleri, kötülerin- ayak takımının- şerrinden korudu. Okları dokunmaktan koruna bilmek için, akli olana düşen şey, bu adamların tuttuğu yolu tutmak oldu. Derdini dinletebilmek ve Türklerin gönlünü almak için onların dilleriyle konuşmaktan başka yol yoktur. Bir kimse kendi takımından ayrılıp ta onlara sığınacak olursa o takımın korkusundan kurtulur; bu adamla birlikte başkaları da sığınabilir.” Ve devamında:

“Andiçerek söylüyorum, ben, Buhara’nın- sözüne güvenilir- imamlarının birinden- ve başkaca Nişaburlu bir imamdan işittim- ikiside senetleriyle bildiriyorlardı ki Yalavacımız (Hz. Muhammed) kıyamet belgelerini ahir zaman karşılıklarını ve oğuz Türkleri’nin ortaya çıkacaklarını söylediği sırada “ Türk Dilini öğreniniz; çünkü onlar için uzun sürecek egemenlik vardır” buyurmuştur.”

İşte Kaşgarlının yukarıdaki sözlerinden de anlaşılacağı üzere Türk diline hizmeti kutsal bir görevdir. Bu görev için çağının olumsuz şartlarına aldırmayışını, bilgi kazanımında alt yapısını oluşturmasını da divanında şu sözlerle anlatır: ⁹“Ben onların en uz dillisi, en açık anlatanı, akılca en incesi, soyca en köklüsü, en iyi kargı kullananı olduğum halde onların şarlarını, çöllerini baştan başa dolaştım. Türk, Türkmen, Oguz, Çiğil, Yağma, Kırgız boylarının dillerini, kafiyelerini belliyerek faydalandım; öyle ki, bende onlardan her boyun dili, en iyi yolda yerleşmiştir. Ben onları en iyi surette sıralamış, en iyi bir düzenle düzenlemişimdir. Bana sonsuz bir ün, bitmez, tükenmez,bir azık olsun diye şu kitabımı – Tanrı’ya sığınarak - Dîvânü Lugatî’t-Türki "Türk Dilleri Kamusu" adını vererek yazdım. ”

Bugün elimizde tek bir yazma nüshası olan Divanü Lûgat-it-Türk, 1266 yılında Şam’da yaşayan müstensih Muhammed bin Ebû Bekir ibn Ebi'l-Feth es-Sâvî ed-Dimaşki (*Muḥammad bîn Abū Bakr ibn Abū'l-Fath aṣ-Ṣāwī ad-Dimaşqī*) tarafından temize çekilip 1 Ağustos 1266 (*Hicri 27 Şevval 664*) Pazar günü tamamlanmıştır. Sonrasında kaybolan eser, 1915 yılında İstanbul’da tesadüfen Ali Emiri Efendi (1857-

1923) tarafından eski maliye nazırlarından Nafiz Bey'in akrabası yaşlı bir hanım tarafından Sahaflar Çarşısı'nda satılması için Burhan Bey'in sahaf dükkânına bırakılmış ve birinci nüshası için üç lira bahşış verip toplam otuz üç liraya satın alınmıştır. *Bir söylentiye göre de, yanında para olmadığı için eve gidip parayı alana dek kitabın başkasına satılmaması için, dükkân sahibini dükkâna kilitlemiştir.* Ali Emiri yazması, Sadrazam Talat Paşa'nın (1874-1921) araya girmesi ile Kilisli Rıfat Bilge Bey'in (1873-1953) denetimi altında 1915 - 1917 yılları arasında üç cilt hâlinde basılmış hemen bütün dünya Türkologlarının ilgisini çekmiştir.

Breslav Üniversitesi Sâmi dilleri Profesörü Carl Brockelmann 1928 yılında, atasözlerini, halk edebiyatı örneklerini ve Türk edebiyatı ve dili ile ilgili bulunan bütün kısımları ayrıntılı notlarla sözlüğün Almanca çevirisini yayımlamıştır. Besim Atalay'ın modern Türkçe çevirisi 1940 yılında Türk Dil Kurumu tarafından basılmıştır.

1982 – 1985 yılları arasında Robert Dankoff ve James Kelly tarafından yayına hazırlanan ve çevirisi yapılan önsöz ve fihrist (*gösterge*) içerikli İngilizce çevirisi, Harvard Üniversitesi basımevi tarafından yayınlanmıştır.¹⁰

Dîvânü Lugati't-Türk'ü sekiz bölümden oluşturan Kaşgarlı Mahmud, şu sözlerle eserinin içeriği hakkında bilgi verir : "*Ben bu kitabı hikmet, seci', atalar sözü, şiir, recez*^[4], *nesir gibi şeylerle süsleyerek hece harfleri sırasında tertip ettim. ... Bu lûgat kitabını baştan sonuna dek sekiz ayırmda topladım.*"¹¹

Eser, [Hemze](#) kitabı, Salim kitabı, Muzaaf kitabı, Misal kitabı, Üçlüler kitabı, Dörtlüler kitabı, Gunne kitabı, İki harekesiz harfin birleşmesi kitabı bölümlerinden oluşur.

Dîvânü Lugati't-Türk'ün Çeviri ve Tıpkıbasımları:

- Mahmud bin el-Hüseyin el-Kaşğari. *Kitabu Divanı Lugati't-Türk*. Dar ül-Hilafet-i Aliye, Matbaa-yi Amire, İstanbul, 1333, Rıfat Kilisli neşri, 1. cilt, 1915.
- Mahmud bin el-Hüseyin el-Kaşğari. *Kitabu Divanı Lugati't-Türk*. Dar ül-Hilafet-i Aliye, Matbaa-yi Amire, İstanbul, 1333, Rıfat Kilisli neşri, 2. cilt, 1915.
- Mahmud bin el-Hüseyin el-Kaşğari. *Kitabu Divanı Lugati't-Türk*. Dar ül-Hilafet-i Aliye, Matbaa-yi Amire, 1335, İstanbul, Rıfat Kilisli neşri, 3. cilt, 1917.

¹⁰ http://tr.wikipedia.org/wiki/Divanü_Lügati't_-_Türk

¹¹ Atalay, Besim (2006). *Divanü Lügati't - Türk*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi C. I/ S. 5.

- Divanü Lugat-it-Türk Tercümesi. Çeviren: Besim Atalay. Ankara: Cilt I, II, III, IV - 1939 - 1941.

Dîvânü Lugatî't-Türk'ün Yayınları:¹²

Dîvânü Lugatî't-Türk'ün ilk nesri Kilisli Rıfat (Bilge) tarafından 1917-1919 yıllarında Arap harfleri ile üç cilt olarak yapılmıştır.

Almanca Yayın: Dîvânü Lugatî't-Türk'ün Latin harfli ilk nesri ise 1928 yılında Carl Brockelman tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu nesir 1964'te Macaristan'da ofset usulü ile aynen çoğaltılmıştır. Brockelmann Dîvânü Lugatî't-Türk'ün bu yayınında 7993 kelime yayımlamıştır.

Türkçe Yayın: Dîvân-ü Lugat'it-Türk'ün Latin harfli ilk Türkçe yayını Besim Atalay tarafından yapılmıştır. Besim Atalay'ın bu üç ciltlik tercümesi Abdullah Battal Taymas tarafından tenkit edilmiştir. A.B. Taymas ilk yazısında 125, ikinci yazısında 73 madde basının tenkit etmiştir.

Besim Atalay 1941 yılında Dîvânü Lugatî't-Türk'ün tıpkıbasımını da yayımladı. Besim Atalay üç ciltlik tercümesinde yer alan kelimelerin sözlüğünü ise "Endeks" başlığı ile 1943 yılında yayımlamıştır. Besim Atalay'ın bu nesrinde 8783 kelime vardır. Endeks cildi Türk Dil Kurumu tarafından sözlük haline getirilerek yayımlanmıştır. T.C Kültür Bakanlığı Dîvânü Lugatî't-Türk'ün tıpkı basımını orijinal boyutlarında ve renkli olarak 1990 yılında Ankara 'da yayımlanmıştır. Kabalcı Yayınevi de 2005 yılında Dîvânü Lugatî't-Türk'ü tek cilt olarak yayımlamıştır.

Özbekçe Yayın: Divan-ü Lûgat'it-Türk'ün Özbek Türkçesi'ne tercümesi 1960-1963 yılları arasında Salih M. Muttalibov tarafından yayımlanmıştır. Salih Muttalibov'un üç ciltlik tercümesinde 9222 kelime vardır. Bu üç ciltlik tercümenin İndeks-Sözlüğü Gani Abdurahmanov ve Salih Muttalibov tarafından 1967 yılında Taşkent'te Özbekistan SSR Fanlar Akademiyası A.S. Puskin Namidagi Til ve Adabiyat Instituti yayının olarak neşredilmiştir. Bu indeks cildinin sonunda K. Mahmutav Divan-ü Lûgat'it-Türk'te geçen kelimelerin ek indeksini yayımlamıştır. G.A. Abdurahmanov ile Ş. Ş. Şükürov ise Dîvânü Lugatî't-Türk'teki bilgilere dayanarak küçük Karahanlı gramerini yayımlamışlardır.

¹² Yılmaz, Mehmed Fatih. 2005. "Anlambilimsel Bağlamıyla Divânü Lûgat'it- Türk'teki Mutfak Kültürü". Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi.

Uygurca Yayın: Dîvânü Lugati't-Türk'ün Uygur Türkçesine tercümesi ise 1981- 1984 yılları arasında Urumçi'de yayımlanmıştır.

İngilizce Yayın: Dîvânü Lugati't-Türk'ün Robert Dankoff ve James Mc kelly tarafından hazırlanan İngilizce tercümesi 1982-1985 yılları arasında Harvard'da yayımlanmıştır.

Kazakça Yayın: Dîvânü Lugati't-Türk'ün Kazakça tercümesi 1997-1998 yılları arasında Almatı'da yapılmıştır. Bu tercüme için Besim Atalay'ın tercümesi esas alınmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

DİVANU LÜGATİ'T-TÜRK'TE GEÇEN DEYİMLER VE BU DEYİMLERİN GÜNÜMÜZDEKİ KARŞILIKLARI

A HARFİ:

Açıġlıġ tut-: İyi gıdalarla beslemek.¹³

Özüñni **açıġlıġ tut**

(Kendini iyi gıdalarla besle.) (DLT I. s. 63)

Adhak egleş-: Birbirlerine uyum sağlamak, birlik olmak.

Olar kamug **adhak egleşdiler**

(Onlar birbirlerine uyup durdular.)

Türkiye Türkçesinde ayak uydurmak biçiminde devam eden bu deyimde birbirine uymak, bir şeyi ayakla çiğnemekte birbirine yardım etmek anlamında egleş- fiili kullanılmıştır.

(DLT I. s. 241)

Adhak emrül-: Ayak çekilmek

Ağır **adhak emrüldi**

(Ağır ayak çekildi. Bu deyim, ‘ağır yürüyen kimse varacağı yere vardı’ anlamına gelir.)

(DLT I. S. 53)

Adhakka tegür-: İşi sonuna ulaştırmak.

¹³ Türkiye Türkçesindeki deyimler için Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, Ankara 2005’ten yararlanılmıştır.

Bu er ol ısıg **adhakka tegürgen**

(Bu, isi ayağına değiren, sonuna kadar götüren bir adamdır.) (**DLT I. s. 522**)

Adhak tuşan-: Ayağı dolaşmak, titremek.

Er **adhakı tusandı**.

(Adamın ayağı dolaştı, kösteklendi.) (**DLT II. s. 146**)

(Bu deyimın Türkiye Türkçesinde iki ayrı karşılığı bulunmaktadır. Birincisi ayak dolaşmak, ikincisi ise ayak titremektir. Divan'da kullanılan örnek, korkudan ne yapacağını şaşırarak, ayağı dolaşmak anlamındadır.)

Adh bol-: İyilik getirmek.

İgliğ tutruğı **adh bolur**

(Hastanın vasiyeti iyilik getirir.) (**DLT I. s. 79**)

Agız kül-: Yüz gülmek, güler yüzlü olmak.

Kelse kisi atma angar örter küle

Bakgıl angar edhgülügün **agzın küle**

(Sana bir kimse gelse yüzüne yakar kül atma, ona yüzün gülererek iyilikle bak.) (**DLT I. s.129**)

Aşka kurı- : Aşa kurumak, yemeksiz kalmak.

Anıñ bogzı **aşka kurıdı**.

(Onun boğazı aşı kurudu, yemeksiz kaldı.) (DLT III. s. 264)

Atı kal- : Adı kalmak. Ölen birinin, ardından namının kalması.

Edhgü er süngüki erir **atı kalır**

‘İyi adamın kemiği çürür, adı kalır.’ (DLT III. s. 367)

...

Yalnğuk oğlı yokadhur

Edhgü **atı kalır**

(Ademoğlu yok olur; iyi, adı kalır.) DLT III. s. 384)

Ayağ aya-: Lakap vermek.

Xan anğar **ayağa ayadı**.

(Han ona lakap verdi.) (DLT I. s. 271)

Ayık bar-: Vaat vermek, söz vermek

‘Aning manğa **ayıkı bar**’

(Onun bana va’di var.) (DLT I. s. 84)

B Harfi:

Bagrı tartış- : Bağrı sızlamak, vicdanen rahatsız olmak.

Yazıda böri ulısa ewdw ıt **bagrı tartışur**

(Kırda kurt ulusa –kurda acıdığı için- evde köpeğin bağrı sızlar. (DLT III. s. 255)

Başı alık-: Yarası azmak, iyileşmeyen bir yaranın daha da kötü duruma gelmesi.

Başı anıng alıktı

Kanı yozup turktı

Balığ bolup tagıktı

Emdi anı kim yeter

‘Onun yarası azdı, kanı çok akıp durdu, yaralanıp dağa çıktı, şimdi ona kim yetişir?

(Kanı soğuyan, donan bir yaralıyı anlatarak diyor ki: Onun yarası azdı, dağa çıktı, yarasından çok kan aktı ve ağırlaştı; şimdi ona kim erişir?) (DLT I. s. 192)

Başka çık-: Başa binmek, yenilmek, hezimete uğramak.

Yağını aşaklasa başka çıkar.

(Düşman aşağı görülürse başa biner.) (DLT I. s. 305)

Başra kak-: Başa kakmak

Ütrük ötün ogrılayı yüzge bakar

Elkin taşup bermiş aşığ **başra kakar**

‘ Hileci, alçak kimse hırsız gibi yüze bakar, misafiri kovarak vermiş olduğu yemeği **başına kakar.** ‘

(Hırsız gibi konuğun yüzüne gülen alçak, hileci kimseler kaldı; konuğu ağırlar, verdiği yemeği **başına kakar.**) (DLT I. s. 102)

.....

Ol anı **başra kaktırdı.**

(O, onun başına kaktırdı, onu hor gördü.) (DLT II. s. 191)

Başra kakıl-: Başa kakılmak.

Başra kakıldı.

(Başa kakıldı.) (DLT II. s. 135)

Baş tığ-: Baş eğmek.

Tangut süsin üşikledi

Kişi ışın elikledi

Erin atın belikledi

Bulun bolıp **başı tıgdı**

(Tankut askerini üsümüs iken vurdu, o kisilerin isiyle alay etti, askerlerini, atlarını armağan kıldı, tutsak olup bas eğdi.) (**DLT I. s. 307**)

Baş togra-: Baş doğramak, baş kesmek, öldürmek.

Öpkem kelip ogradım

Arslan layu kökredim

Alplar **başın togradım**

Emdi meni kim tutar

‘Öfkem geldi, uğradım, arslan gibi kükredim, yiğitlerin başını doğradım. Şimdi beni kim tutar?’

(Öfkelenerek, kızarak düşman üzerine uğradım, arslan kükrer gibi kükredim, yiğitlerin başını kestim; kalabalığın ortasında beni kim tutar? diye bağırdım.) (**DLT I. s. 125**)

Başın yol- : Başını kurtarmak, eşinden boşanarak rahatlamak.

Uragut başın yoldı

‘Kadın başını kurtardı.’

(Kadın mihrinden ve başka şeylerden vazgeçerek kocasından ayrıldı.) (**DLT III. s. 64**)

Baş yuvar- : Başını kesip yuvarlamak, öldürmek.

Mening bile kenğeşdi

Bilgi mangā tenğeşdi

Eren bile süngüşdi

Alplar başın ol yuvar

(Benimle danıştı, akı bane denk oldu. Yiğitlerle çarpıştı, yiğitlerin başını yuvarlıyor.)

(DLT III. s. 393)

Bel kıl-: Bir kimseye dileğinden çok yemek vermek.

Ol angar ança as berdi, bel kıldı.

(Ona dileğinden çok yemek verdi.) (DLT III. s. 133)

Beşiktin yör- : Beşikten çözmek.

Uragut oğlın beşiktin çözdü.

‘Kadın oğlunu beşikten çözdü.’

(Beşikten çözmek deyimi, bebeklerin yaşına girmesiyle hareket kapasitesinin artması sonucu emekleme dönemine geçtiğini bildirir.) (DLT III. s. 58 - 185)

Bilek sıtgaş-: Kol sıvamak, yardım ya da yarış için bir işe girişmek.

Er kamug **bilek sıtgaşdı** .

(Bütün adamlar bilekleri sıgadılar.) (DLT II. s. 214)

Birbirige igeş-: Birbirine arka olmak, güvenmek.

Kişiler ısta birbirige igeşdiler.

(Adamlar, iş hususunda birbirlerine arka oldular, güvendiler.) (DLT I. s. 187)

Boguzda tögül-: Boğazda düğümlenmek .

Aş **boguzda tögüldi**.

(Aş boğazda düğümlendi.) (DLT II. s.130)

Boguz kuzut-: Birinin yemeğe isteğini artırmak.

Ol anıng **bogzın kuzuttı**.

(O, onun yeme isteğini artırdı.) (DLT II. s.305)

Boyun çap- : Boynunu vurmak, öldürmek.

Çokmak tat **boynın çapdı**.

(Müslüman, gâvurun boynunu vurdu, öldürdü.) (DLT II. s. 3)

Boyun çapıt- : Boyun vurdurmak, öldürmek.

Beg anıñ **boynın çapıttı**

(Bey onun boynunu vurdurdu, öldürdü.) (DLT II. s. 298)

Boyun çaptur- : Boyun vurdurmak, infaz etmek, öldürmek. .

Ol anıñ **boynın çapturdı**.

(O, onun boynunu vurdurdu.) (DLT II. s. 180)

Boyun kadhır- : Boyun büktürmek, üstünlüğünü kabul ettirmek.

Ërdi aşın taturgan

Yawlak yagiğ katargan

Boynın tutup kadhırgan (kazırgan)

Bastı ölüm agtaru

(O, yemeğini tattırıcı, yavuz düşmanı döndürücü, tutup boynunu eğdirici idi; ölüm onu basarak yendi.)

(DLT II. s. 74) (DLT II. s. 76)

...

Ol anıñ **boynın kadhırdı** (kazhırdı)

‘O, ona boyun büktürdü.’ (**DLT II. s. 74**)

...

Alp eren ni udhurdum

Boynın anıñ **kadhırdım**

Altun kümüş yudhurdum

Süsi kalın kim öter

‘Koç yiğitlerini seçtim, boyunlarını büktürdüm, altınlarını, gümüşlerini aldım; askeri çok kim geçer?’

(Bir savaşı anlatarak diyor ki: Düşman askerini ayırdım, boyunlarını eğdirdim, hazinelerindeki altın ve gümüşleri aldım, askerin çokluğundan öte geçemedim.) (**DLT I. s. 370**)

Boyun kadhırt- : Boyun büktürmek, yenilgiyi kabul ettirmek.

Ol anıñ boynın kadhırttı

(O, onun boynunu büktürdü.) (**DLT III. s. 431**)

Boyun kadhırış- : Boyun bükme, galip gelmek.

Işı anıñ artaşıp

Ograk bile örteşıp

Boynun alıp **kadhırışıp** (kazırışıp)

Tutgun alıp kul astar

(Onun işi bozuldu; oğraklar ile saldırıştılar, onların boynunu büküp söz atıştılar, tutsak alıp köle olarak satarlar.) (**DLT II. s. 219**)

(Bir tutsağı anlatarak diyor ki: İş bozuldu, onlardan her biri başka bir oymağa dehşet verdi; boyunlarını bükte, onları tutsak yaptı, onlardan yoluğ -kurtuluş fidyesi- aldı, satılmış köle gibi.)

Boyun kertil-: Horlanmak.

Kul **boynı kertildi**.

(Kul horlandı.) (**DLT II. s. 236**)

Boyun su- : Boyun eğmek, itaat etmek.

Ol anğar **boyun sudı**

(O, ona boyun eğdi, itaat etti.) (**DLT III. s. 248**)

Bulun bol-: Tutsak olmak.

Tolum anutsa kulun bulur, tolum unutsa **bulun bolur**.

(Silah hazırlayan tay da bulur, silahı unutan **tutsak olur**.) (**DLT I. s. 215**)

Burt bas- : Karabasan basması, kâbus.

Anı **burt basdı**

‘Onu karabasan (kâbus) bastı.’ (**DLT II. s. 10**)

C - Ç HARFLERİ:

Çak etme-: Çıt etmemek, sesini çıkarmamak.

Ol anı urdı **çak etmedi**.

(O, onu dövdü, çıtmedi.) (**DLT I. s. 333**)

D HARFİ:

E HARFİ:

Edhgülügün bak-: İyilikle bakmak, hoşgörülü davranmak

Kelse kişi atma ağnar örter küle

Bakkıl ağnar edhgülügün azgın küle

‘Sana bir kimse gelse yüzüne yakar kül atma, ağzın gülerek iyilikle bak, hoşgörülü davran.’

(Sana güleç yüzlü bir kimse geldiğinde onun yüzüne sıcak kül atma, ona güler bir ağızla, iyilikle bak.)

(DLT I. s. 129)

Edhgülükle gel- : İyilikle gelmek, hayırla gelmek.

Edhgülükün kel, isizliğin kemle

(İyilikle gel, kötülükle gelme.) **(DLT II. s. 91)**

El boşgun- : Elin boşalması, işsiz kalmak.

Er eliği boşgundı

(Adamın eli boşaldı, işsiz kaldı.) **(DLT II. s. 238)**

Eliğ tut- : El tutmak, yardım etmek, kefil olmak.

Ol manğa eliğ tuttu

‘O, bana el tuttu, boyun buldu, kefil oldu.’ **(DLT II. s. 292)**

...

Eliğ tutgınca ot tut

‘Kefil olacağına od tut’

(Kefil olacağına ateş tut; çünkü insan kefil olduktan sonra pişman olur.) **(DLT II. s. 292)**

Eliğ boşgun-: Eli çalışamaz olmak

Er eliği boşgundı .

(İşten adamın eli boşaldı.) **(DLT II. s. 238)**

Elig owun-: Sıkıntı, üzüntü veya ağrı nedeniyle el ovuşturmak.

Ol eligin owundi

(O, kendine yapılan fenalık veya acı bir haber yahut bir ağrı yüzünden ellerini ovuşturdu.)

(DLT I. s. 202)

Elig uwun-: El ovuşturmak. (Utanç, mahcubiyet nedeniyle el ovuşturmak.)

Er **eligin uwundi** tewindi.

(Adam isten tasalandı, utandığı ve sıkıldığı için elini ovuşturdu.)

(DLT II. s. 147)

Eligi ışka buşul- : Eli işte yeğni olmak, işe yatkın olmak, o işi çabucak yapabilecek hıza sahip olmak.

Bu er ol **eligi ışka buřulgan**

(Bu adamın eli işte yeğindir, işe eli yatkındır.) **(DLT III. s. 53)**

Eligi ışka iřil-: Eli işe yatmak

Anıñ **eligi ışka işildi.**

(Onun eli işe yattı.) **(DLT I. s. 197)**

Emgek bil- : Emek bilmek.

Bêrdim sanğa kalıñğ

Emdi munı alıñğ

Emgek mening **bilinğ**

Ugrar tünğür bargalı

(Sana çeyiz verdim, şimdi bunu alın, benim emeğimi bilin. Dünür gitmek üzeredir.)

(DLT III. s. 372)

Erdem tile-: Öğüt almak .

Algıl öğüt mendin oğul **erdem tile**

Boyda uluğ bilge bolup bilginğ ula.

(Ulus arasında büyük bilgin ol, bilgini yay.) **(DLT I. s. 51)**

Erge teg-: Boşa çıkmak.

Ersek **erge tegmes** ewek ewge tegmes

‘ Fahişe koca bulmaz, iven eve ermez.’

(Koca bulmak için azgın karıların emeği çok kere **boşa çıkar**, bütün sebepler birleşemez. Bunun gibi acele eden kimse de bir engele uğrayarak eli boş kalır.) **(DLT I. s. 104)**

Er bıç-: Adam biçmek, adam kesmek, öldürmek.

Tünle bile bastımız

Tegme yanğak pustımız

Kesmelerin ketsimiz

Mıñlak **erin bıçtımız**

‘Geceleyin bastık, her yandan pusu kurduk, perçemlerini kestik, Mıñlak adamlarını kestik.’

(Biz onlara gece baskını yaptık. Atlarının perçemlerini bile kesktik. Mıñlak adamlarını öldürdük.) (Mıñlak, bir yer adıdır.) **(DLT I. s. 434)**

Esen bol-: Esen bulmak, rahata ermek, huzurlu olmak.

Tiriğ **esen bolsa** tañg öküş körür

(Yaşayanın başı esen gitse, rahata erse, çok şaşılacak şeyler görür.) (DLT I. s. 62)

Essin aşut-: Ayıbını örtmek.

Idhu bérüp boşuttum

Tawar yoluğ taşuttum

Eren **essin? aşuttum**

Yükün barça özi çağdı

‘Serbestlik verip bıraktım, kendini kurtarmak için mal bulsun diye dışarı çıkardım, herkesin **ayıbını örttüm**; o, bütün yükünü kendisi sardı.’

(Bir tutsağı anlatarak anlatarak diyor ki: Kendini kurtarmak için fidye bulmaya gitsin diye bıraktım, fidyeyi yerine getirmesini ve herkesin kötülüğünü toprak altına örtmesini emrettim, uluları yardımcı bulamayıp yükünü öz eliyle sardı.) (DLT I. s. 210)

Etilgen ol-: Yüz tutmak.

Mening ışım edhgülügün **etilgen ol**

(Benim işim daima iyiliğe yüz tutmaktadır.) (DLT I. s. 158)

Eyegüsi art-: Kibirlenmek, gururlanmak.

Aning **eyegüsi arttı**.

(Onun kaburgası arttı.) (DLT III. s.425)

...

F HARFİ:

G HARFİ:

H HARFİ:

I HARFİ:

Ik tut- : Hıçkırık tutmak.

Anı **ik tuttu**.

(Onu hıçkırık tuttu.) (**DLT I. s. 37**)

Iş artaş- : İşin bozulması, yapılacak olan işin yapılamaması.

Işı anıñ artaşıp

Oğrak bile örteşip

Boynun alıp kadhırışıp (kaşırışıp)

Tutgun alıp kul astar

‘Onun işi bozuldu; oğraklar ile saldırıştılar, onların boynunu büküp söz atıştılar, tutsak alıp köle olarak satarlar.’

(Bir tutsağı anlatarak diyor ki: İş bozuldu, onlardan her biri başka bir oymağa dehşet verdi; boyunlarını bükte, onları tutsak yaptı, onlardan yoluğ -kurtuluş fidyesi- aldı, satılmış köle gibi.) (**DLT II. S. 219**)

Işığ ewir-, çevir-: İş evirip çevirmek. Bir işin üstesinden gelmek

Bu er **ışığ ewirgen** çewirgen

(Bu adam her zaman işlerini evirir, çevirir. İşlerinin üstesinden gelir.) (**DLT I. s. 157**)

Işığ örtüş-: İş örtmek, bir işin açığa çıkmasına engel olmak.

Olar bu **ışığ örtüşdi**.

(Onlar bu işi örttüler.) (**DLT I. s. 230**)

Işığ yuba- : İş ihmal etmek, işin üstüne düşmemek.

Er **ışığ yubadı**

(Adam işi ihmal etti, yüzüstü bıraktı, üstüne düşmedi.) (**DLT III. s. 86**)

İşı yükse-: İşı yükselmek, işinde başarı kazanmak.

Kut kuwıǵ berse idhim kulinǵa

Künde **ışı yükse**ben yokar agar

(Tanrım bir kuluna kutluluk ve ululuk verirse her gün onun işi yükselir.) (**DLT I. s. 320**)

İşka ew-: İşe koşmak.

Kişiler **ışka ewi**şdi.

(Herkes işe koştu.) (**DLT I. s. 186**)

İş kal-: İşin geri kalması, yapılacak işin zamanında yapılamaması. (DLT I. S. 410)

Xan ışı bolsa katun **ışı kal**ur.

‘Han’ın işi, emri olunca, Hatun’un işi geri kalır.’

İşka sarın- : İşe sarılmak.

Er **ışka sarı**ndı.

‘Adam işe sarıldı.’

(Adam, kendisini istediği, dilediği işi bulan kimselerden kıldı.) (**DLT II. s. 151**)

İşka yapuş- : İşe yapışmak, işi yapmak için çokça çaba sarf etmek., özveriyle işi yapmak.

Ol er ol **ışka yapu**şgan

(O adam işe yapışandır, işe yapışmak âdetidir.) (**DLT III. s. 53**)

İşka yuşı- : İşe yatışmak, uğraşılan işe alışmak.

Anıñ eliǵ **ışka yu**şıldı.

(Onun eli işe yatıştı.) (**DLT III. s. 78**)

İş keçür- : işini bitirmek, öldürmek

Anıñ **ışın keçürdüm** Eşin yeme kaçurdum

Ölüm otın içürdüm İçti bolup yüzi türü

(Onun işini bitirdim, arkadaşını da kaçırđım. Ölüm ağısını, ölüm zehrini içirdim, yüzünü buruşturarak içti.) (**DLT I. s. 48**)

İšta çıgrıt- : İşte pişirmek. Bir kimseye iş öğretmek için o işte tecrübe sahibi olmasına yardım etmek.

Er oğlın **ışta çıgrıttı**

(Adam oğlunu işte pişirdi.) (**DLT II. s. 333**)

İştan kızgutlan- : İştan çekinmek, işi yapmaktan vazgeçmek.

Er **ıştan kızgutlandı**

‘Adam işten çekindi.’

(Yaptığı işin fenalığını anladığı için o işten çekindi.) (**DLT II. s. 271**)

İştın yuban- : İştan çekinmek

Er **ıştın yubandı**.

(Adam işten çekindi, işi bıraktı.) (**DLT III. s. 83**)

İ HARFİ:

İrni yakışma-: Çabuk konuşmak, dudakları birbirine yaklaşmamak.

Anıñ **irni yakışmas**.

(Sözü çabuk konuştuğu için dudakları birbirine yaklaşmaz.) (**DLT III. s.74**)

K HARFİ:

Kadhgu at- : Kaygı atmak, kaygı gidermek, sıkıntıdan kurtulmak.

Mende bulnur sewinç otı **kadhgu atar**

Karşı körüp sagdıç anı uçmak atar

(Benim yanımda bir ot vardır, kaygıyı giderir. Sağdıçım benim köşkü görerek cennet dedi.)

(DLT III. s. 374)

Kan irtel- : Kan istemek, öç almak.

Tenğ ata yortalım

Budhruç **kanın irtelim**

Basmıl begin örtelim

Emdi yigit yuwulsun

(Tan atarak yürüyelim, Budhruç'un kanını (öcünü) isteyelim. Basmıl beyini yakalım. Şimdi yiğit toplansın.) **(DLT III. s. 356)**

Kanı kuru-: Bitkin, cansız hale gelmek.

Köngli köyüp **kanı kurup** agzı açıp katgurar

Sızgurgalır üdhikler esiz yüzi burkurar

(Kalbi yanıp, kanı kuruyarak ağzını açarak katılır; sevdâ onu sarartır, solgun yüzünü burusturur.) **(DLT II. s. 188)**

Kan saç-: Kan saçmak.

Yıglap udhu artadım

Bağrım başın kartadım

Kaçmış kutuğ irtedim

Yagmur küni **kan saçar**

‘Arkasından ağlayarak bozuldum, bağrımın yarasını deştim, giden saadeti aradım, gözüm yağmur gibi kan saçar.’

(Bozulacak kadar sevgilimin arkasından ağladım, kapandıktan sonra yüreğimin yarasını yeni baştan açtım; kaçmış talihin arkasına düştüm, gözüm yağmur gibi kan saçar.)
(DLT I. s. 272)

Karın yorit-: Bağırsaklarını bozmak

Ot anıng **karnın yoritti.**

(İlaç onun karnını sürdürdü.) (DLT II. s.315)

Kart karta- : Haddini geçmek, aşırı gitmek.

Öz **kartıng katran**

(Haddini geçme.) (DLT II. s. 234)

Kaşı közi tügülgen: Can sıkıntısından kaşı gözü çatılı kişi.

Bu er **tutçı kaşı közü tügülgen.**

(Bu her zaman kaşı gözü dövülen, can sıkıntısından kaşı közü çatılı kişidir.) (DLT I. S. 524)

Keten kör-: Sıkıntıyı görmek, olumsuz bir halin geleceğini gerçekleştirmeden sezmek.

Keten kördi, keregü yüdhti.

(Sıkıntıyı gördü, çadırı yüklendi.) (DLT I. s.404)

Kıngru bak- : Yan bakmak, kötü gözle bakmak.

Yakın yaguk körmedhip (körmezip) nengni ködhür

Kadhaş (kazaş) taba ıt kibi **kınğru bakar**

‘Yakınını, yavuğunu görmeyip malını görür; hısımlarına karşı köpek gibi yan bakar.’

(Vefanın azlığını anlatarak diyor ki: İnsanlar hısımlarını, kardeşini görmez, mala önem verir. Kardeşine kızgın gözle bakar, kemiği başkasından saklayan köpek gibi...) (DLT III. s. 23)

Kınğır közün bak-: Yan gözle bakmak, kızgın gözle bakma.

Eren alpı okuştılar

Kınğır közün bakıştılar

Kamuğ tolmun tokuştılar

Kılıç kına küçün sıgdı

‘Yiğitler çağrıştılar –erler yiğidi çağrıştılar-, yan gözle bakıştılar, bütün silahlarla vuruştular, kılıç kına güç sıgdı.’

(Yiğitler birbirlerini çağırdılar, kızgın gözle bakıştılar, bütün silahlarla vuruştular, öyle ki üzerlerinde kuruyan kanın çokluğu dolayısıyla kılıç kına zor sıgdı.) (DLT I. s. 183)

Kıya kör-: Yan bakmak, beğenmeyerek, kötü niyetle, düşmanca bakmak.

Kaçış bolsa **kıya körmes**

(Hak arasında anlaşmazlık ve ürküntü olsa kimse birbirine yan bakamaz.) (DLT I. s. 369)

Kiçik bul- : Küçük bulmak, hakir görmek, küçümsemek.

Kiçik bulup yagını yërgü emes

Edhgermedhip kodhsa (kozsa) anı èlni kurar

‘Düşmanı küçük bulup yermemeli, hakir görmemeli; sakınmayarak onu bırakırsa, o, vilayetini çalar.’

(Her ne kadar küçük olsa da düşmanı hakir görmemek gerektir; düşmandan çekinmeyerek onu bırakırsa vilayetini elinden alır.) (DLT II. s. 29)

Köğ tüz- : Şarkı düzmek, şarkı söylemek.

Köğler kamuğ **tüzüldi**

Ivrık idhiş tizildi

Sensiz özüm özeldi

Kelgil amul oynayalım

(İrlamlar –şarkılar- bütün düzüldü. İbrik, kadeh dizildi, sensiz özüm özledi. Gel de yavaş yavaş oynayalım.) (DLT III. s. 131)

Köksi ot tüt- Göğsünde ateş yanmak.

Eren arığ örpeşür

Öçin kekin irteşür

Sakal tutup tartışur

Köksi ara ot tüter

‘Adamlar yaman kabarıyorlar, öcünü, hıncını almak için didişiyorlar, sakallarından tutup tartışıyorlar; herkesin göğsünde ateş yanıyor.’

(Yiğitler birbirlerine kızgın gözle bakarak öc almak istiyorlar, savaş kızıştığı için birbirlerinin sakallarına asılıyorlar, sanki öc ateşi göğüslerinde tütüyor.) (DLT I. s. 230)

Köngül açıl- Gönül açılmak, ferahlamak.

Köngül açıldı

(Gönül açıldı.) (DLT I. s. 194)

Könglin açıt-: Gönlnü acıtmak.

Ol anıñ **könglin açıtı**.

(O, acıklı bir şeyle onun gönlnü acıttı.) (DLT I. s. 207)

Köngül bagla- : Gönül bağlamak.

Yeklin bolup bardukı könglüm anğar baglayu

Kaldım erinç kadguka ıñım udhu yıglayu

(Misafir olup sevgilim gitti, gönlnü ona bağladım. Kaygıda kaldım; ıñım, arkasından ağlamaktır.)

(DLT III. s. 309)

Köngül bér- : Gönül vermek.

Bardıñ nelük aymadıñ

Kirü körüp kaymadıñ

Köngül bérü yaymadıñ

Boldunğ erinç bolmagu

‘Gittin neden söylemedin, geri bakıp kayırmadın, gönül verip meyletmedin olmayacak bir şey oldun.)

(DLT III. s. 245)

Köngül bertiş- : Gönül kırmak, kalp kırmak.

Olar bir ikindiniñ **könglin bertiş**diler.

(Onlar sertleştiler, birbirinin gönlnü kırdılar ve yaraladılar.) (DLT II. s. 203)

Köngül bol-: Gönül açmak

Erdi uza erenler

Erdem begi bilig tağ

Aydı öküş ögütler

Könglüm bolur ağnar sağ

‘ Geçmişte fazilet Beyi, bilgi dağı gibi adamlar vardı; söz söyler, öğüt verirlerdi. Onlara gönlüm açıldı.’

(Eski zamanlarda ilim, hikmet ve menakıp sahibi adamlar vardı. Onlar çok öğütler söylerlerdi. Onları anmakla kalbim açılır.) (DLT I. s. 89)

Köngül bulga- : Gönlün bulanması, mide bulantısı, kusayazmak.

Ol er anıñg **könglin bulgadı**

‘O adam onu kızdırdı.’ (Hoşlanılmayan yemek yemekten midenin bulanması.)

(DLT III. s. 289)

Köngül bulgan- : Gönlün bulanması, mide bulantısı, kusayazmak.

(DLT II. S. 238: Bu deyim örneklendirilmemiştir.)

Köngül emit-: Gönlün akması, meyletmesi. Âşık olmak.

Könglüm anğar emitti.

(Gönlüm ona meyletti.) (DLT I. s. 214)

.....

Üdhik mini komıttı

Sakınç manğa yumıttı

Könglüm anğar emitti

Yüzüm mening sargarur

‘Sevgi beni coşturdu, sıkıntı başıma toplandı; ona gönlüm aktı, yüzüm sararıyor.’

(Sevgilime karşı olan aşkım beni heyecana getirdi; bende kaygı topları, gönlüm ona meylettirdi, onun için yüzüm sararır.) (DLT I. s. 69)

Köngül isigliği: Gönül sıcaklığı

Köngül isigliği gerek

(Gönül sıcaklığı gerek.) (DLT I. s. 152)

Köngli kalı bol- : Gönlü yoksul olmak, insafsız olmak.

Köngül kiminğ **bolsa kalı** yok cıgay

Kılsa küçün bolmas anı tok bay

‘Kimin gönlü yok yoksul olursa güç ile o, tok ve zengin yapılamaz.’

(Kalbi yoksul olarak yaratılan bir kimseyi zengin kılmanın imkânı yoktur.) (DLT III. s. 238)

Köngül kayna-: Gönül kaynamak; bir şahsın başka bir şahsa karşı duyduğu sempati.

Könglüm anğar **kaynayu**

İçtin anğar oynayu

Keldi manğa boynayu

Oynap meni argarur

‘Gönlüm ona kaynıyor, içeride onunla oynasırken. Bana kurularak geldi, oynayarak beni yoruyor.’

(Evin içerisinde sevgilimle oynadığım zaman gönlüm coştı, kaynaştı. Kurularak bana geldi, beni yorasıya kadar oynadı.) (DLT I. s. 225)

Köngül köy- : Gönlün yanması, kalbi yanık olmak. .

Könlü köyüp kanı kurıp agzzı açıp katgurar

Sızgurgalı üdhikler essiz yüzi burkurar

‘Kalbi yanıp, kanı kuruyarak, ağzını açarak katılır; sevda onu sarartır, solgun yüzünü buruşturur.’

(Âşık, halkın yanında ağzı açılasya güler, kalbi yanıktır, kanı kurumuştur. Aşk onu eritmek üzeredir. Yazık onun solmuş çehresine.) (DLT II. s. 188)

Köngül örte-: Gönül yanmak

Könglüm için örtedi

Yetmiş yaşığ kartadı

Keçmiş üdhük irtedi

Tün kün keçüp irtelür

(Gönlüm içten yandı, onulmuş yarayı tırmaladı, geçmiş günleri aradı, gece gündüz geçerek aranır.) (DLT I. s. 245)

.....

Könglüm için örtedi

Yetmiş yaşığ kartadı

Keçmiş üdhük irtedi

Tün kün keçüp irtelür

‘Gönlüm içten yandı, onunmuş yarayı tırmaladı, geçmiş günleri aradı, gece gündüz geçerek aranır.’

(Ağıt olarak anlatıyor: Bela ateşiyle yandım; onulmuş yaranın başı açıldı; geçen zamanı aradı. Felek onu yakaladı durmadan kovalıyor, araştırıyor.) (DLT I. s. 245)

Köngül sawul- : Gönül akmak, sevmek, aşık olmak.

Könlüm anğar sawuldı

(Gönlüm ona aktı.) (DLT II. s. 125)

Köngülge sığ-: Gönle sığmak, gönle tesir etmek.

Bu söz **köngülge** sıgdı.

(Bu söz gönle sıgdı, gönle tesir etti.) (**DLT II. s. 15**)

Köngülke sin-: Kalbe girmek, işlemek

Söz **köngülke** singdi.

(Söz kalbe girdi, isledi) (**DLT III. s.391**)

Köngül talkur- : Midenin bulanması.

Köñül talkurdı

‘Gönlüm bulandı, midem bulandı.’

(Kötü yemek yemekten gönlüm –midem- bulandı, kursağım dışarı çıkacak gibi oldu.)

(**DLT II. s. 179**)

Köngül tüger- : Gönül bağlamak.

İdhimni (izimni) ögermen

Biligni yügermen

Köngülni tügermen

Erdem üze türlünür

(Tanrımı överim, bilgi toplarım, gönlümü bağlarım; gönlüm fazilet üzerine dürülür.)

(**DLT II. s. 238**)

Köngül tumlut- : Gönül soğutmak, kızdırıp kendisini sevdirmek olmak.

Ol anıñ **könglin tumluttı**

‘O, onun gönlünü soğuttu.’

(O, onu kızdırdı, gönlünü soğuttu, onu sevmez oldu.) (**DLT II. s. 344**)

Köngül yay- : Gönülün meyletmesi.

Ol mening **köngül** yaydı

(O, benim gönlümü meylettirdi.) (**DLT III. s. 246**)

Köngül tumlıyu kal- : Gönülün donakalması, hayret ve şaşkınlık hali.

Kördi meni emleyü

Baktı manğa imleyü

Kaldım köngül tumlıyu

Kadgu meni turgurur

(Beni sağaltarak gördü, bana işaret ederek baktı, gönlüm dona kaldım. Kaygı beni durdurur.)

(**DLT III. s. 295**)

Köngli yayıl- yaykal- : Gönülün bir şeye meyil etmesi.

Er **köngli** yayıldı **yaykaldı**.

(Adamın gönlü meyletti.)

(**DLT III. s. 108**)

Köngülden yıra- : Gönülden ırak (uzak) olmak.

Közden yırasa **köngülden** yeme **yırar**.

(Gözden ırak olan gönülden de ırak olur.) (**DLT III. s. 366**)

Könglün yüg-: Gönülün arzu etmesi.

Aydı sening udhu

Emgek telim ıdhu

Yumşar katığ ödhü

Könglüm sana **yügrük**

(Sevgilisinin hayalini anlatarak diyor ki: Bize kadar bu sarp dağları geçerek nasıl geldin? Cevap olarak dedi ki: Kalbim (gönlüm) senin yanına çabuk gelmek dileğiyle çarpıyor; dağlar yumuşadı.)

(DLT I. s. 110)

Köz ak-: Gözyaşı dökmek

Awlap meni koymangız

Ayık ayıp kaymangız

Akar közüm us tengiz

Tegre yüre kus uçar

(Beni avlayıp bırakıverme, söz verip cayma, gözüm deniz gibi akar, yöresinde kuşlar uçar) (DLT II. s.45)

Köz al-: Göz(ün) kamaşması

Anıñg **közi** alardı

(Onun gözü kamaştı.) (DLT I. s. 179)

Köz atmak: Göz atmak, bakış atmak

Ol meni **közetti**.

(O, bana gözüyle bakış attı.) (DLT II. s. 306)

Köz karık-: Göz kamaşmak

Er **közi** karıktı.

(Adamın gözü kamaştı.) (DLT II. s. 115)

Közi öşer-: Gözü kararmak, güçten düşen birisinin gözünün kararmasıyla oluşan yarı baygınlık hali

Bu er ol **közi öşergen**

(Bu, açlık ve açlığa benzer şeyler yüzünden daima gözü kararan adamdır.) (**DLT I. s. 158**)

...

Anıñ **közi öşerdi**.

(Onun gözü karardı, açlıktan gözü karardı.) (**DLT I. s. 178**)

Köz uyad-: Göz utanması.

Ağız yese **köz uyadhur**

(Ağız yese göz utanır. - Birisinin armağanını yiyip işini görmeyen ve sıkılan kişi için söylenir.)

(**DLT I. s. 55**)

Köz yaruk- : Göz nurunun gitmesi, çok sevdiği bir yakınından ayrı düşmesi.

Bardı **közüm yarukı**

Aldı özüm kanukı

Kanda erinç kanıkı

Emdi udhın udhgarur

(Gözümün nuru gitti, canımı aldı. Nerede o dileğine eren? Şimdi beni uykudan uyandırdı.)

(**DLT I. s. 46**)

Köz yaşın yamla-: Gözyaşını silmek, üzüntüsünü hafifletmek, geçirmek.

Yüknüp manga imledi

Közüm yaşın yamladı

Bağrın başın emledi

Elkin bolup ol keçer

(Boyun eğip bana işaret etti, gözüm yasını sildi, bağrımın yarasını sağalttı, konuk olup geçti) (DLT III. s. 84)

Közi yolda bol-: Gözü yolda olmak, gitmeyi istemek.

Ewlik todhgursa **közi yolka bolur.**

(Ev sahibi konuğun karnını doyursa gözü yolda olur) (DLT II. s. 176)

Közi yokla bol- : Gözün yolda olması., gitmek için fırsat kollamak.

Ewliğ todhgursa (tozgursa) **közi yokla bolur**

(Ev sahibi konuğun karnını doyursa gözü yolda olur.) (DLT II. s. 176)

Köze nenğ iler-: Göze bir şey ilişmek

Mening **közüme nenğ ilerdi.**

‘Benim gözüme bir şey ilişti.’

(Karanlıktan, yahut uzaktan gözüme bir şey ilişti.)

Aşağıdaki şiirde de ‘göze ilişmek’ deyimini kullanılmıştır:

Kaklar kamuğ kölerdi

Taglar başı ilerdi

Ajun tını yılırdı

Tütü çeçek çerkeşür

‘Kuru yerler hep gölerdi; dağ başları göründü, göze ilişti; dünyanın soluğu ılıdı, türlü çiçekler sıralandı.’

(Sular çoğaldı, çukur yerlere doldu; dağ başları hayal meyal göründü; dünyanın nefesi ısındı; ağaçlar açıldı, canlı varlıklar çiftleşti, her cinsten tomurcuklar sıralandı.) (DLT I. s. 179)

Köz yüm- : Göz yummak, bir işin olmasına rıza göstermek

Er **köz yüm**di

(Adam göz yumdu.) . (DLT III. s. 64)

Kulakka çak-: Kulağına ulaştırmak, duyurmak

Ol sözüg anıng **kulakka çak**dı.

(O sözü onun kulağına çaktı, erişti.) (DLT II s.17)

Kulakka çakıl-: Kulağa gelmek, duymak, isitmek)

Söz **kulakka çakıl**dı.

(Kulağa söz çakıldı.) (DLT II. s.133

Kulak(a) çalın- : Kulağa çalınmak.

Söz Beg **kulak**ınga **çalın**dı

(Söz Beyin kulağına çalındı.) (DLT II. s. 150)

Kut bul-: Devlet bulmak, uğur bulmak.

Ulugnı uluglasa **kut bul**ur.

(Birisi ihtiyara saygı gösterirse uğur ve devlet bulur.) (DLT I. s. 304)

...

Kut bul- : Baht buldu, kısmeti açıldı. (DLT II. s. 122)

Kut gel-: Uğur gelmek

Uma kelse **kut kelir**.

(Konukla beraber kutluluk, **uğurluluk gelir**. Konuk iyiliğe belge sayılır, yüksünülmez.)

(DLT I. s. 92)

Kutka sak-: Uğurlu saymak.

Bardı eren konuk bulup **kutka sakar**

Kaldı alığ oyuk körüp ewni yıkar

(Konuk bulunduğu zaman uğurlu sayan adamlar gitti. Karşıdan bir karaltı görseler – konuk geliyor diye- çadırını yıkıp gidenler kaldı.) (DLT I. s. 384)

Kül at-: Kül atmak, kötü davranmak.

Kelse kişi **atma** ağnar örter **küle**

Bakkıl ağnar edhgülügün azgın küle

‘Sana bir kimse gelse yüzüne yakar kül atma, ağzın gülerek iyilikle bak, hoşgörülü davran.’

(Sana güleç yüzlü bir kimse geldiğinde onun yüzüne sıcak kül atma, ona güler bir ağızla, iyilikle bak.)

(DLT I. s. 129)

Kün keçir- : Gün geçirmek, zaman harcamak.

Ol kiyim kiyim **kün keçirdi**

(O, uyuşuklukla gün geçirdi.) (DLT III. s. 169)

L HARFİ:**M HARFİ:**

Mengiz yüz sargar-: Yüz sararmak.

Begler atın argurup

Kadhgu anı turgurup

Mengzi yüzi sargarıp

Kürküm angar türtülür

(Beyler atlarını yordular, kaygı onları durdurdu; yüzleri, benizleri sarardı; sanki safran sürülmüştü.)

(**DLT I. s. 486**)

Mingi saçıt-: Beynini dağıtmak, öldürmek.

Ol anıng **mingisin saçıttı**.

(O, onun beynini dağıttı.) (**DLT II.s. 299**)

Munğ teg- : Bun gelmek, sıkıntı halinde olmak.

Erge **munğ tegir** tag senğrinğe yël tegir

(Adama bun gelir, dağ başına, dağ çıkıntısına yel değer.) (**DLT III. s. 360**)

N HARFİ:**O HARFİ:**

Ogurluğ bol-: Uğur bulmak, bir işin yerinde gitmesi

Bu iş **ogurluğ boldı**

(Bu iş sırasında ve yerinde oldu.) (**DLT I. s. 53**)

Ogur bol-: Uğurlu olmak

Yol **ogur bolsun**

(Yolun uğurlu olsun.-Sadece yolculuk halinde kullanılır.-) (**DLT I. s. 53**)

Oka al-: Kefil olmak

Men anı **oka aldım**

(Ben ona kefil oldum.) (**DLT I. s. 40**)

Ok teg-: Pay düşmek, hisse sahibi olmak.

Anğar bir **ok tegdi**

(Ona mirastan bir pay düştü.) (**DLT I. s. 48**)

...

Ö HARFİ:

Öç al-: Öc almak.

Ödhlek **öçin aldı** mı?

(Felek öcünü aldı mı?) (**DLT I. s. 41**)

Ödhin berge-: Kendini vermek, kendisini feda etmek.

Koygaşup yatsa anıñ yüzinğe

Alsıkar ökin anıñ sözünge

Ming kişi yolugı bolup özinğe

Bergeler ödhin anıñ közinğe

‘Kim onun koynuna girip yüzüne bakarak yatsa, onun sözleriyle aklını aldırır. Bin kişi kendini feda eder, onun gözlerine kendilerini verirler.’

(Bir kimse onunla yatsa ve yüzünü görse, sözünün güzelliğinden, şarkılarıyla aklı gider, binlerce kişi onun güzelliğine kendisini feda eder.) **(DLT I. s. 243)**

Öğüt al-: Öğüt almak.

Oglum **öğüt** algıl biligsizliğ kiter

Taklan kiminğ bolsa anğar pekmes katar

‘Oğlum, öğüt al, Bilgisizliği gider; kimin kavutu varsa ona pekmez katar.’

(Ey oğul, Öğüt al, kendinden sefahet, def et; kavutu olan kimse onu pekmeze katar; aklı olan kimse öğüt kabul eder.) **(DLT I. s. 440)**

.....

Bilge eren sawların **algıl öğüt**

Edhgü sawınğ edhlese özge singër

(Bilgin adamların sözlerini öğüt olarak al, iyi söz tesir ederse öze siner.) **(DLT III. s. 155)**

Öğüt bër- : Öğüt vermek, nasihat etmek.

Üs es körüp yüksek kalık kodı çakar

Bilge kişi **öğüt bër**ip tawrak ukar

‘Kerkes kuşu, leşi yüksek havadan görüp aşağıya iner, bilgin kişi öğüt vererek iyi anlar.’

(Kerkes kuşu, leşi gördüğü zaman iner ve yüksek havadan süzülür. Bilgin kişi öğüdü işittiği zaman ezberler ve anlar.) **(DLT III. s. 46)**

Ökin alsık-: Aklını almak, aklını başından almak.

Koygaşup yatsa anınğ yüzinğ

Alsıkar ökin anınğ sözünğ

Ming kişi yolugı bolup özinğ

Bergeler ödhin anıñ köziñge

‘Kim onun koynuna girip yüzüne bakarak yatsa, onun sözleriyle aklını aldırır. Bin kişi kendini feda eder, onun gözlerine kendilerini verirler.’

(Bir kimse onunla yatsa ve yüzünü görse, sözünün güzelliğinden, şarkılarıyla aklı gider, binlerce kişi onun güzelliğine kendisini feda eder.) (DLT I. s. 243)

Öküş kılın- : Haddini aşmak, aşırı gitmek. (DLT II. s. 156: Bu deyim örneklenilmemiştir.)

Öpke amurt- : Öfkeyi yatıştırmak, sakinleştirmek.

Ol beg **öpke amurttı**

‘O, beyin öfkesini yatıştırdı.’ (DLT III. S. 440)

Öğüt kodhur- : Öğüt bırakmak.

Olgum sanğa kodhurmen erdem öğüt xumaru

Bilge eriğ bulup sen bakkıl anıñ tabaru

(Oğlum sana fazilet, öğüt, miras bırakıyorum. Bilgin bir adam bularak onun tarafına bak.)

(DLT III. s. 428)

Öpke öçür-: Öfke yatıştırmak.

Anıñ öpkesein öçürdi

(Onun öfkesini yatıştırdı.) (DLT I. s. 176)

Öpkesein öçrüş-: Öfkesini yatıştırmak.

Ol anıñ birle öçrüşdi.

(O, onun öfkesini benimle birlikte yatıştırdı.) (DLT I. s. 233)

Öpke yürek kagrul-: Yürek yanmak.

Ödhik otı tutunup

Öpke yürek kagrulur

(Sevgi ateşi tutuştuğu zaman ciğer, yürek kavrulur) (**DLT II.s. 144**)

...

P HARFİ:

R HARFİ:

S HARFİ:

Söz edhger-: Söz saymak; kulak asmak, bir kimsenin söylediği sözü önemsemek.

Ol küçük sözüğ **edhgerdi**.

‘O, küçük sözü, bayağı sözü iyi ördü, onu tuttu.’

Ol anıñ sözün edhgermedi.

(O, onun sözünü saymadı, tınmadı, kulak asmadı.) (**DLT I. s. 227**)

Söz kel-: Söz gelmek, kalbini kıracak sözlere muhatap olmak.

Köp söğütge kuş konar; körklüğ kişige **söz kelir**.

‘Ağacın ucuna yel değer, güzele söz gelir.’

(-Kendisi ile alakalı olmayan-bir şey olduğunda bile- Ağaca yel değse güzel birisine söz gelir)

(**DLT I. s. 319**)

Söz kıy- : Sözden dönmek.

Er sözün kıydı

(Adam sözünden döndü.) (**DLT III. s. 246**)

Sözkiye bër- : Söz vermet, vaat etmek.

Bëring manğa **sözkiye**

Menliğ kara tuz kıya

Yalwın tutar közkiye

Munğum mening bilinge

(Bana sözceğiz veriniz, ey benli esmer, tatlı yüzlü, gözleri büyüleyici; çektiğim bunu bilesin.)

(DLT III. s. 359)

Söz yaz- : Sözde yanılmak.

Ula bolsa yol azmas. Bilig bolsa **söz yazmas**.

‘Alamet olsa yol azmaz, bilgi bulunsa söz şaşmaz.’

(Kırlarda yolu gösteren alamet olursa yol şaşmaz; bir kişide akıl bulunursa **sözünde yanılmaz**.)

(DLT I. s. 92)

Söz tut- : Söz tutmak, sözünü dinletmek.

Tını yeme üçükti

Eri atı içikti

Işı takı çülükti

Sözin anıñ kim **tutar**

(Onun sesi kısıldı; atı, adamı teslim oldu; kılığı kyafeti bozuldu., onun sözünü kim tutar?)

(DLT II. s. 118)

Söz yasta- : Söz dokundurmak, tariz etmek.

Ol manğa **söz yastadı**

(O, bana söz dokundurdu, tariz etti ve açıkça konuşmadı.) (**DLT III. s. 302**)

...

Ş HARFİ:

T HARFİ:

Tawar aç- : Mal ile açmak, rüşvet ile işlerin halledilmesi.

Tamu kapuğın **açar tawar**

(Cehennem kapısını mal (rüşvet) açar.) (**DLT III. s. 234**)

Tawar alk- : Malını batırmak, iflas etmek.

Ol **tawarın alkdı**

(O, malını batırdı.) (**DLT III. s. 447**)

Tawarın büküt- : Mal ile doyurmak. Zengin olan birinin fakir birisine çokça mal vererek fakirin gözünü doyurması.

Ol meni **tawarın bükütti**

(O, beni mal ile doyurdu.) (**DLT II. s. 309**)

Tawar kaptur- : Mal kaptırmak, malını elinde tutamamak.

Ol anğar **tawar kapturdı**

‘O, ona malını kaptırdı.’ (**DLT II. s. 189**)

Tawar saç-: malını saçmak

Körüp neçük kaçmadıñğ

Yamar suwın keçmedingğ

Tavarıñnı saçmadıñğ

Yesün seni ar böri

(Gördün, neden kaçmadın? Yamar suyunu geçmedin? Malını saçmadın? Seni sırtlan yesin.)

(Alt ederek yakaladığı bir adamı anlatarak ona diyor ki: Beni gördün de neden kaçmadın? Niye Yamar suyunu geçmedin? Niçin malını saçarak başını kurtarmadın? Artık seni sırtlan yesin.) (DLT I. s. 79)

Tawar üpleş-: Yağma etmek

Budun ikindi **tawarın üpleş**di.

(Halk birbirinin malını yağma etti.) (DLT I. s. 238)

Tawar üplet-: Malı yağma etmek.

Ol anıñ **tawarın üplet**ti.

(O, onun malını yağma ettirdi.) (DLT I. s. 264)

Tawar yawsa- : Mal ile gönül almak.

Ol manğa **tawar yawsa**dı

‘O, malla benim gönlümü almak istedi.’ (DLT III. s. 306)

Tayak bër- : Dayak vermek. Yardım etmek için hizmetine sunulan cariye veya köle.

Küdhegü **tayak bër**di

‘Güveyi (damat) dayak verdi.’

(Güveyi (damat), gelin attan inerken omzuna dayansın diye cariye yahut köle verdi.)(DLT III. s. 166)

Tergige teg-: Sofraya erişmek, nimete ulaşmak.

Tılın **tergige tegir**.

‘ Dil ile sofraya erişilir.’

(İyi sözle insan nimete erişir.) (DLT I. s. 429)

Tıl tegür-: Söz dokundurmak.

Ol anğar **tıl tegürdi**

(O, ona söz dokundurdu, dille, sözle incitti.) (DLT I. s. 336)

Tını kesil-: Soluğu kesilmek, ölmek.

Anınğ **tını kesildi**

(Onun soluğu kesildi, ruhu çıktı.) (DLT I. s. 339)

Tını öçür-: Soluk kesmek

Ol anı urup **tını öçürdi**.

(O, onu döverek soluğunu kesti.) (DLT I. s. 177)

Tını uç-: Soluğu kesilmek

Erning **tını uçdı**

(Adamın soluğu kesildi.) (DLT I. s. 164)

Tını yılır-: Soluğu ısınmak. Bahar aylarının gelmesiyle oluşan sıcaklık.

Kaklar kamuğ kölerdi

Taglar başı ilerdi

Ajun **tını yılırdı**

Tütü çeçek çerkeşür

‘Kuru yerler hep gölerdi; dağ başları göründü, göze ilişti; dünyanın soluğu ılıdı, türlü çiçekler sıralandı.’

(Sular çoğaldı, çukur yerlere doldu; dağ başları hayal meyal göründü; dünyanın nefesi ısındı; ağaçlar açıldı, canlı varlıklar çiftleşti, her cinsten tomurcuklar sıralandı.)

(DLT I. s. 179) / (DLT II. s. 283)

Tış çıkırat-: Dış gıcırdatmak, bilenmek.

Ol tışın çıkıratı.

(O, dışını gıcırdattı.) **(DLT II. s. 334)**

Til ködhez- : Dilini kötü söz söylemekten sakınmak.

Külse kişi yüziñe körküñ yüzün körüñil

Yawlak **ködhez** (közez) **tiliñni** edhgü (ezgü) sawıñ tilengil

‘Birisi yüzüne gülerek gelse, güler yüzle görün. Kötülükten dilini gözet; iyi şöret dile.’

(Yüzüne bir adam gülse onun gibi sen de tatlı yüzle karşıla, dilini sıkı koru, sözde ve anlamda iyi konuşma iste.) **(DLT III. s. 43)**

Tış kamaş-: İçi burkulmak, üzölmek ya da sinirlenmek, kızmak (?)

Tüñgür kadhın bulustı

Kırkın takı koluştı

Emdi **tışım kamaştı**

Altı Turumtayımını

(Dünür, kayın bulustu; kızlarını da birbirinden istediler. Simdi dışım kamaştı. Turumtayımı, kölemi, aldı.) **(DLT II s.110)**

Titrü bak- : Dik bakmak, dikkatle bakıp hazırlıklı olmak.

Yağınğ taba **titrü bakıp** bükdenğ bile

Ograp kalı kelse sanğa karşü süle

‘Düşmandan yana dik gözle bak, hançerini bile, ne zaman sana uğrayacak olursa ona karşı asker çek.’)

(DLT III. S. 272)

Tölek ol-: Dölek olmak, ağırbaşlı olmak, akıllı uslu durmak.

Aç ewek, tok **tölek**

(Aç aceleci, ivek; tok dölek olur, ağırbaşlı olur.) **(DLT I. s. 387)**

Törü yet-: Düzen yaymak

Endik kişi ?

El **törü yetilsün**

Toklu böri yetilsün

Kadhgu yeme sawılsun

‘Şaşkın kişi ayılsın, yurda **düzen yayılsın**, kurtla toklu güdülsün, kaygı yine savulsun.’

(Kılıcımızla kaygıyı açalım, ta ki ahmak ayılsın, vilayet barışa kavuşsun, kuzu kurtla beraber yürüsün, bizden keder gitsin.) **(DLT I. s. 106)**

Tutgun al- : Tutsak almak, esir almak.

Işı anıñ artaşıp

Ograk bile örteşıp

Boynun alıp kadhırışıp (każrışıp)

Tutgun alıp kul astar

‘Onun işi bozuldu; oğraklar ile saldırıştılar, onların boynunu büküp söz atıştılar, tutsak alıp köle olarak satarlar.’

(Bir tutsağı anlatarak diyor ki: İşi bozuldu, onlardan her biri başka bir oymağa dehşet verdi; boyunlarını büktü, onları tutsak yaptı, onlardan yoluğ -kurtuluş fidyesi- aldı, satılmış köle gibi.)

(DLT II. s. 219)

Tuzak uzat- : Tuzak kurmak

Ödhlek (özlek) yarağ közetti

Ogrı **tuzak uzattı**

Beglerbegin azıttı

Kaçsa kalı kurtulur

‘Zaman fırsat gözetti, gizli tuzağını kurdu, Beylerbeyini azıttı, kaçsa nice kurtulur?’

(Zaman fırsat gözetti, yer altında gizlenmiş olan tuzağı kurdu, Beylerbeyini şaşırttı; o, kaçmakla bundan nasıl kurtulur?) **(DLT II. s. 234)**

Tüş kör- : Uykusunda ihtilam olmak, cenabet olmak

Tüş körmiş oğlan

(Düşü azmış çocuk.) **(DLT III. s. 125)**

Tüş tüşe- : Düşünde (rüyasında) azmak, ihtilam olmak.

Ol **tüş tüşedi**

‘O, düş gördü.’

(O, rüyasında cenabet oldu.) **(DLT III. s. 266)**

U HARFİ:

Udhuz bol-: Hor görmek, aşağılamak

Tilkü öz inge ürse **udhuz bolur**

(Tilki kendi yuvasını hor görse uyuz olur.) (DLT I. s. 55)

Ulaş köz: Baygın göz.

Bulnar mini **ulaş köz**

Kara mengiz kızıl yüz

Andın tamar tükel tüz

Bulnap yana ol kaçır

(Baygın göz, esmer beniz, pembe yüz beni tutsak eder. O çehreden bütün güzellikler damlar, beni tutsak ettikten sonra kaçır.) (DLT I. s.60)

Urunç aç- : Rüşvet ile işlerin hallolması.

Kalın bulutuğ tüpi sürer

Karanğku ışığ **urunç açar**

(Kalın bulutu tüpi sürer, karanlık işi rüşvet açar.) (DLT III. s. 217) .??? (**rüşvet konusu : 217 ve 234**)

Uş bat- : Hayat güneşinin batması, ömrün tükenmesi

Kanı akıp yuşuldı

Kabı tamuğ teşildi

Ölüğ bile koşuldı

Togmış küni **uş batar**

‘Kanı akıp dondu, bütün kabı deşildi, ölü ile birleşti, doğan güneşi şimdi batar.’

(Çatlak bir kaptan toplanmış gibi olan kanı aktı, bütün kabın içindekiler aktı, döküldü; şimdi ölüm yaklaştı, doğmuş olan güneşi batıyor.) (DLT II. s. 128)

Utru kel- : Karşı gelmek, rastlaşmak.

Yılan yarpuzdın kaçır, kaçır barsa yarpuz **utru kelür**

(Yılan yarpuzdan kaçır, nereye gitse ona karşı gelir, onunla rastlaşır.) (DLT III. s. 40)

Utru tut-: önüne koymak, ikram etmek.

Anuk **utru tutsa** yokka sanmas

(Hazır olan öne konsa yok sayılmaz. –Yemekten ne hazırsa konuğun önüne koymakla, konuğa ikram edilmekle yemek verilmemiş sayılmaz.-) (DLT I. s. 68)

Ü HARFİ:

Ümlüğ kaçır kol-: Donu sağlam olmak.

Bütün **ümlüğ kaçır kolsa** oturur.

‘Donu sağlam olan nereye istese oturur.’

(Temiz olan, hiçbir töhmetler lekelenmez.) (DLT I. s. 224)

V HARFİ:

Y HARFİ:

Yafaş bul- : Yumuşak huylu bulmak.

Yüfüşlüğ kelin kedhegü yafaş bulur

‘Armağanlı gelin, güveyiyi (damadı) yumuşak huylu bulur.’

(Gelin, akrabasının verdikleri armağanlarla ağırlanmış olursa o, güveyiyi (damadı) yumuşak huylu ve ağır başlı bulur; çünkü güveyi (damat) onu zengin bulmuştur, bu yüzden ona saygı göster.)

(DLT III. s. 12)

Yagı bas- : Düşman basması, düşmanın istilasına uğramak.

Begni yagı basdı

(Bey düşman bastı.) (DLT II. s. 10)

Yaltga kıl- : Alay etmek, dalga geçmek.

Ol anı yaltga kıldı

(O, onunla alay etti, maskaraya aldı.) (DLT III. s. 432)

Yalwın köz: Büyüleyici göz.

Yalwın anıng közi

Yelkin anıng özi

Tolun ayın yüzi

Yardı mening yürek

(Onun gözü büyüdür. Onun özü konuktur. Yüzü ayın on dördüdür. Benim yüreğimi parçaladı.) (DLT III. s. 33)

Yarağ közet- : Fırsat gözetmek

Ödhlek (özlek) yarağ közetti

Ogrı tuzak uzattı

Beglerbegin azıttı

Kaçsa kalı kurtulur

‘Zaman fırsat gözetti, gizli tuzağını kurdu, Beylerbeyini azıttı, kaçsa nice kurtulur?’

(Zaman fırsat gözetti, yer altında gizlenmiş olan tuzağı kurdu, Beylerbeyini şaşırttı; o, kaçmakla bundan nasıl kurtulur?) (DLT II. s. 234)

Yaraşgıl karşıp- : Yakınlık göstermek, saygı göstermek

Koldaş bile yaraşgıl karşıp edin üdürme

Bek tut yavaş takagü süwlin yazın ederm

‘Arkadaşın ile yaraşıklı ol, ona aykırı giderek başkasını seçme, yavaş huylu tavuğu sağlam tut, kırdı süğlün arama.’

(Bir kimseye arkadaş olursan ona karşı saygı göster, işlerde ona uy, aykırılık etme; başkasını ondan üstün tutma; evindeki tavuğu iyi gözet, evdeki tavuk kaçarsa, kırdı süğlün arama.) (DLT III. s. 11)

Yel kap-: Yel kapmak, cin çarpması, ruhsal sıkıntıya düşmek.

Oğlanıñ yel kapdı.

(Çocuğa yel dokundu.)

(Çocuğa cin yeli dokundu.) (DLT II. s. 4)

Yeri kör-: Yerinde görmek, uygun bulmak.

Ikılaçım erik boldı

Erik bolgu **yeri kördi**

Bulıt örüp kök örtüldi

Tuman türüp tolı yağdı

‘Küheylanım yüğrük oldu, yüğrük olmayı yerinde gördü; bulut çıkıp göğü örttü, duman türedi, dolu yağdı.’

(Yüğrük atım koştu, yürüyüşte ilerledi, bunu kendisine yaraşır (uygun) gördü; çünkü bulut türedi, duman toplandı, dolu yağdı.) (DLT I. s. 139)

Yol az-: Yolu şaşırmaq, kaybolmaq.

Ula bolsa **yol azmas**. Bilig bolsa söz yazmas.

‘Alamet olsa yol azmaz, bilgi bulunsa söz şaşmaz.’

(Kırlarda yolu gösteren alamet olursa **yol şaşmaz**; bir kişide akıl bulunursa sözünde yanılmaz.)

(DLT I. s. 92)

.....

Ol **yol azdı**

(O, yolu şaşırdı.) **(DLT I. s. 173)**

Yol azıt-: Yol(u) şaşırmak.

Ol anğar **yol azıttı**.

(O, ona yolunu şaşırttı.) **(DLT I. s. 208)**

.....

Ol kişi ol **yoldan azıtgan**

(O kimse, adamı yoldan azdırır, yanlış yola saptırır.) **(DLT I. s. 155)**

Yol başla- : Yol göstermek, kılavuzluk etmek.

Ol yol başladı.

‘O, yol gösterdi, kılavuzluk etti.’ **(DLT III. S. 292)**

Yol bil-: Yol bilmek, yöntem bulmak.

Awçı neçe tef bilse adhıg ança yol bilir.

(Avcı ne kadar hile bilse, ayı da o kadar yol bilir.) **(DLT I. s. 332)**

Yüdhi saran: Yüzü ekşi

Bakmas budun sewüksüz

Yudk1 **yüdhi saranka**

Kazgan ulıç tüzünlük

Kalsun çawıng yarınka

(Millet sevgisiz, yüzü ekşi, sıkı kişiye bakmaz. Yavrum yumuşak huyluluk kazan, sanın yarına kalsın) **(DLT II. s.250)**

Yük bol-: Yük olmak.

Ermegü bulıt **yük bolur**

(Eringene bulut yük olur.) **(DLT I. s. 138)**

Yürek kagrul- : yürek kavrulması, soyut anlamda acı çekmek.

Ödhik otı tutunup

Öpke yürek kagrulur

(Sevgi ateşi tutuştuğu zaman ciğer, yürek kavrulur, acı çeker.) **(DLT II. s. 144)**

Yürek yırtıl-: Yürek parçalanmak, acı çekmek.

Emdi **yürek yırtılır.**

(Şimdi yürek yırtılır, yürek parçalanır, acı çeker) **(DLT I. s. 41)**

Yürek yar- : Kalbini parçalamak, kendisine aşık edip bağlamak.

Yalwın anıñ közi

Yeklin anıñ özi

Tolun ayın yüzi

Yardı meniñ yürek

‘Onun gözü büyüdür. Onun özü konuktur. Yüzü ayın on dördüdür. Benim yüreğimi parçaladı.’

(Sevgilisini anlatarak diyor ki: Onun gözünde büyü vardır, onunla avlar. Kendisi, içirimde konuktur. Yüzü ayın on dördü gibidir; beni bakışlarıyla vurdu, kalbim bundan parçalandı.) **(DLT III. s. 33)**

Yüzge bak-: Yüze gülmek.

Ütrük ötün oğrılayı **yüzge bakar**

Elkin tasup bermis asıg basra kakar.

(Hileci, alçak kimse hırsız gibi yüze bakar, misafiri ağırlayarak vermiş olduğu yemeği başına kakar.) (DLT I. s. 102)

Yüzi ag- : Yüzü solmak, bozulmak .

Tenğüt Xanı hile yubıladı

Ölüm birle tüpüledi

Kadhaşları tabaladı

Ölüm körüp yüzi agdı

‘Tenğüt Hanı hile yaptı, ölüm ile tepeledi. Hısımları ayıpladı. Ölüm görüp yüzü bozuldu.’

(DLT III. S. 327)

Yüz onguk-: Yüz sararıp solmak.

Er **yüzi onguktı.**

(Adamın yüzü soldu.) (DLT I. s. 216)

Yüz sorit-: Yüz ekşitmek, somurtmak.

Er **yüzin sorıttı.**

(Adam yüzünü buruşturdu, suratını astı.) (DLT II. s. 304)

Yüzi soruş-: Yüzü ekşimek, somurtmak.

Anıng **yüzi sorışdı.**

(Onun yüzü ekşidi, o somurttu.) (DLT II s. 96)

Z HARFİ:

SONUÇ

Dîvânü Lugati't-Türk elimizde olan en eski Türk sözlüğü ve kültürel bir hazinedir. Divan'da olan deyimler Türkçenin zengin birikimini 'az söz ile çok anlam ifade etme' yetisinin göstergesidir. Anonim kültürümüzde çok önemli yeri olan deyimlerimizin hem sanatsal hem de edebiyat yönleri vardır. Kaşgarlı Mahmud, açıkladığı bir sözcüğü örneklerken sıkça başvurduğu deyimleri, anlatabilme gücünün sınırlarını genişletip derinleştirme noktasında kullanmıştır.

Çalışmamızın amacı Dîvânü Lugati't-Türk'te geçen deyimleri tespit etmek ve bu deyimlerin günümüzdeki karşılıklarını bulmaktır. Bu çalışmamız için Besim ATALAY'ın, Dîvânü Lugati't-Türk'ün Türkiye Türkçesine çevirisini yaptığı üç ciltlik eserinden faydalandık. Tespit ettiğimiz deyimlerin hangi ciltte, hangi sayfada geçtiğini ve günümüz Türkçesi ile karşılığını belirttik.

Deyimler, duygu ve düşüncelerimizin anlatım yollarını çeşitlendirip zenginleştiren, somut bir kavramı kullanıldığı yere göre soyutlaştıran, gerçek anlamdan yola çıkarak zamanla kalıplaşmış mecaz anlamında dilde yerini bulan, az söz ile çok anlam ifade eden dil birlikleridir. Bunun için hayatın herhangi bir yerinde bu dil birliklerini kullanırız. Kaşgarlı da deyimleri, örneğin savaş ortamında kuvvetli bir savaşçının düşmanını yenmesini o anın psikolojik tahlilini de göz önünde bulundurarak 'Baş doğramak, baş almak, baş eğdirmek, baş yuvarlamak, boyun vurmak...' gibi kullanmıştır. Savaş ortamına tam olarak zıt bir durum olan 'Gönül' konulu olayları da o anın psikolojik durumunu ustaca ifade etmede deyimleri kullanmıştır. Örneğin: Gönül açmak, gönlün meyletmek, gönlün kaynaması, gönle sığmak, gönlü yanmak gibi. Divan'da tam olarak **yirmi yedi** yerde '**Köngül (Gönül)**' konulu deyim kullanılmıştır.

Divan'da tam olarak **iki yüz on dokuz (219)** örnekte deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerden çoğu günümüzde de kullanılmaktadır. Kaşgarlının çağından günümüze değin Türkçenin ses özellikleri açısından değişimini göz önüne aldığımızda deyimlerin Dîvânü Lugati't-Türk'teki yazılışı biraz da olsa farklıdır, bu fark doğal bir sürecin

gereğidir. Deyimler aracılığıyla atalarımızın hayata olan bakışını ve hayatı algılayışlarını gözlemleme fırsatı bulduğumuza inanıyoruz. Aradan çok uzun zaman geçse de dilin birleştirici özelliğini yine deyimlerle görebiliriz.

Türkçedeki deyim örneklerine bakıldığında dikkat çeken önemli bir durum da deyimlerin en çok, organ isimleriyle oluştuğu ve aynı organla birden fazla deyim oluşabileceği görülmektedir. Örnek olarak "**Baş togra-:** Öldürmek, **Başra kakıl-:** Başa kakılmak, **Boguzda tügül-:** Boğazda düğümlenmek, **Elig owun-:** Sıkıntı, üzüntü veya ağrı nedeniyle el ovuşturmak, **Mengiz yüz sargar-:** Yüz sararmak, **Kanı kuru-:** Bitkin, cansız hale gelmek, **Til ködhez-:** Dilini sakınmak, **Yürek yar-:** Yürek parçalamak" gibi.

Divan'da bazı deyimler birden çok yerde kullanılmıştır. Örneğin;

Atı kal-: İki yerde

Başra kak-: İki yerde

Beşiktin yör-: İki yerde

Boyun kadhur-: Dört yerde

Elig tut-: İki yerde

Köngül emit-: İki yerde

Köngül örte-: İki yerde

Köze iler-: İki yerde

Közi öşer-: İki yerde

Ögüt al-: İki yerde

Tını yılır-: İki yerde

Yol az-: İki yerde

Yol azıt-: İki yerde

Yukarıdaki deyimlerin, Divan'da hangi ciltte, hangi örneklemelerde olduğunu tarama kısmında belirttik.

Kaşgarlı Mahmud, Dîvânü Lugati't-Türk adlı eseriyle Türk dilini Araplara öğretirken Türk dilini ustalıkla kullanmıştır. Sadece Araplara değil, ayrıca kendinden sonra gelen

nesillere de Türk dilinin ne denli hazine olduğunu gösterip üzerinde araştırma yapacak bilginlere çok sayıda malzemenin yol haritasını çizmiştir. Çağının karakteristik özellikleri göz önünde tutulduğunda yaşama ait birçok alanda yaptığı öğretiler ve örneklendirmelerde deyimleri sıkça kullan Kaşgarlı, aradan yüzyıllar geçtiği halde canlılığını yitirmemiş tecrübelerini bizlere armağan ettiği için kendisine minnettarız.

KAYNAKÇA

- Aksan, Doğan, (1982), *Her Yönüyle Dil - 3*, TDK Yay., Ankara.
- Aksan, Doğan, (1996), *Türkçenin Sözvarlığı*, Engin Yay, Ankara.
- Aksoy, Ömer Asım. 1984. *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, inkılâp Yay, s. 23, Ankara.
- Atalay, Besim (2006). *Divanü Lügati't - Türk*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. Cilt I.-II.-III
- Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü. 2004. İstanbul: Üç Harf Yayınları.
- Bozkurt, Fuat. 1999. *Türklerin Dili*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bozkurt, Fuat, (1995), *Türkiye Türkçesi*, Cem Yay., İstanbul.
- Büyük Lûgat ve Ansiklopedi. 1996. İstanbul: Meydan Yayınevi.
- Demir, Tufan, (2004), *Türkçe Dilbilgisi*, Kurmay, Ankara.
- Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü.1980. Hazırlayan Berke Vardar. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. Sevinç Basımevi.
- Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, (1949),TDK, Ankara.
- Dilçin, Cem. (1983), *Yeni Tarama Sözlüğü*, TDK, Ankara.
- Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/3 Spring 2009
- Ercilasun, Ahmet Bican, (2004), *Türk Dil Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ercilasun, Ahmet Bican, (2010), *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yay. Ankara
- Elçin, Şükrü, (1986), *Halk Edebiyatına Giriş*, KB Yay., Ankara .
- Hatiboğlu, Vecihe, (1982), *Türkçenin Sözdizimi*, DTCTF Yay., 2.baskı, Ankara.
- Hengirmen, Mehmet, (1999), *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Engin yay., Ankara.
- [http://tr.wikipedia.org/wiki/Divanü_Lügati't - Türk](http://tr.wikipedia.org/wiki/Divanü_Lügati't_-_Türk)
- Mahmud'un Dîvânü Lûgati't Türk Adlı Eseri". Dîvânü Lûgati't-Türk Bilgi Şöleni Bildirileri. Ankara: TDK Yayınları. s 78-84

- Karahan, Leyla. 1998. Türkçede Söz Dizimi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kasgarlı, Mahmud. 1986. Divan-ü Lûgat'it-Türk. Çev. Besim, ATALAY. Ankara: TDK Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kelly, James, Robert Dankoff. 1982. Compendium of the Turkic Dialects (Türk Sivelere Lugati) Harvard Üniversty.
- Koç, Nurettin, (1996), *Yeni Dilbilgisi*, İnkılâp Yay., İstanbul.
- Korkmaz, Zeynep. 1999. "Oğuz Türkçesinin Tarihi Gelisme Süreçleri ve Dîvânü Korkmaz, Zeynep, (1992), *Gramer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara.
- Korkmaz, Zeynep, (1995)Türk Dili Üzerine Araştırmalar, TDK Yay. C.1, Ankara Lûgat-it-Türk'teki İlk Örnekleri". Dîvânü Lûgati't-Türk Bilgi Şöleni Bildirileri. Ankara: TDK Yayınları.
- Köprülü, M. Fuad. 1981. Türk Edebiyat Tarihi. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Özdemir, Emin, (1997), *Açıklamalı-Örnekli Deyimler Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Püsküllüoğlu, Ali, (1995), *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, Arkadaş Yay., Ankara.
- Sertkaya, Osman Fikri. 1999. "Son Bulunan Bilgiler Işığında Kâsgarlı Mahmud'un Hayatı Hakkında Yeni Bilgiler". Dîvânü Lûgati't-Türk Bilgi Söleni Bildirileri. Ankara: TDK Yayınları
- Şahin, Hatice, Türkçede Organ İsimleriyle Kurulan Deyimler,Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa 2004
- Topaloğlu, Ahmet, (1989), *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ötüken Yay, İstanbul.
- Tülbentçi, Feridun Fazıl, (1977), *Türk Atasözleri ve Deyimleri*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul,
- Türkçe Sözlük. C. I.-II. 1988. Ankara: TDK Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Türkçe Sözlük*, (2005), TDK Yay., Ankara.

Vardar, Berke, (1988) *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, abc kitabevi, İstanbul.

Yılmaz, Mehmed Fatih. (2005), “*Anlambilimsel Bağlamıyla Divânü Lûgat’it- Türk’teki Mutfak Kültürü*”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi.

Zeynelov, Ferhat, (1993), (T.T.Aktaran Yusuf Gedikli), *Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisi*, Cem Yay., İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Muhammet Sait GENÇ

Doğum Yeri ve Tarihi : Sarıkaya 24.10.1981

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği

Yüksek Lisans Öğrenimi :

Bildiği Yabancı Diller :

Bilimsel Etkinlikleri :

İş Deneyimi

Uygulamalar :

Projeler:

Çalıştığı Kurumlar: Meb. Batman Özel İdare Lisesi, Meb.Bodrum Gündoğan Fahriye İhcak Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi, Denizcilik Anadolu Meslek Lisesi, Tomarza Anadolu Lisesi

İletişim

E-Posta Adresi : enderun66@gmail.com

Telefon:

Cep: 05302392113